БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч.
МАРТ
5
СРЕДА
№ 54 (7900).

Өртээ 2 көп.

КЫШТАГЛААШКЫННЫҢ ШИИТПИРЛИГ ҮЕЗИ

Частың башкы айы март үнүп келзе-даа, сооктуң дыңзыг күжү шуут соксаваан. Мооң уламындан мал кыштагладыышкынында байдал ам-даа берге болуп артпышаан. Ынчалзажок республиканың дыка хөй ажыл-агыйларының мал ажылдакчылары кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирерин чогуур үеде шиитпирлеп, улуг-даа, чаш-даа малдың күш-деңгелин сулаPатпайн турар.

Республиканың өске ажыл-агыйларынга бодаарга Чөөн-Хемчик районнуң фермаларында байдал эээн дээре. Күрүнениң дузаламчызынга даянмышаан, Тес-Хем районнуң совет, ажыл-агый органнары бо хүннерде кыштаглаашкынны база чедиишкинниг чорудуп турар. Районнуң девискээринде хар чуга-даа бол, мал одарларын далбыйлап тургаш, мал чемнериниң бар курлавырларын камныг ажыглаары чедип алдынган.

Таңдыда «Межегей» совхозта коммунист бригадир эш Собянинге удурткан хойжу бригада боттарының ажылын үлегерлиг организастаан. Өскелер-биле бир дөмей байдалда чурттап, ажылдап тургаш-ла, олар малдың күш-деңгелин суларатпайн, хой олдаашкынынче чедиишкинниг киргеннер. Мооң түңнелинде малдың чаш төлүнге хорамча болбаан. Хойжу коммунистер Оюн Төкел-оол, Куулар Сюрюнчап, Александр Белекмаа өске өөрүнге мурнакчы үлегер-чижээн көргүскеннер. Олар кыштаглаашкынның эгезинден-не мал чемнериниң ажыглалын болгаш одарлар хуваалдазын, малдың суггарылгазын боттарының контролюнга алган. Оларның ындыг үлегери кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирери дээш өскелерниң сонуургалын, инициативазын улам көдүрген. Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларындан Өвүрде үш бригада хыыргыыш белеткеп ажылдап турар. «ҮТКА 25 чылы» совхоз 20 тонна хыыргыышты оон сөөртүп ажыглаан.

Амгы кыштаглаашкынның берге байдалы, мал чемнерин республика даштындан садып алыры, хыыргыыш кезилдези дээш, өске-даа онза хемчеглерни болдурган. Бо хемчеглер ажыл-агый бүрүзү мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг эрттиреринге эргежок чугула. Чоокта чаа СЭКП обкомунуң бюрозунга Таңды районда кыштаглаашкынның байдалын чугаалашкан. Ам алдынып турар хемчеглер районда малчыннарның, мал ажылының тускай эртемниглериниң, ажыл-агый удуртукчуларының фермаларда, хойжу коданнарда ажыл-херек дээш харыысалгазын көдүрген дээрзи аңаа демдеглеттинген.

Бо чылын кыштаглаашкынның шиитпирлиг үези малдың массалыг оолдаашкынын чедиишкинниг эрттирип алыры болур. Ынчангаш мал чемнерин арткан үеге чедиштир ажыглаар, малды эки ажаап кадагалаары дээш бедик харыысалгалыг болган тудум-на, колхоз, совхоз бүрүзүнге ниитиниң малының менди кыштаглаашкыны хандыртынар. Ону бүрүн чедип алырының хемчеглеринге бирги ээлчегде ам бар бедүүн болгаш концентраттыг чемнерни чөп ажыглаары, ону малга чүгле янзы-бүрү кылдыр тускай белеткеп бээри хамааржыр болгаш республиканың дыка хөй ажыл-агыйларында боттандырганы ышкаш, малды чылыг суг-биле суггарары, ылаңгыя соок, хаттыг үелерде чаш малды муңгаш кажаааларга тургузары болур.

Бо бүгү хемчеглер чокта менди кыштаглаашкынны чедип алыры берге. Ынчалзажок мону чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары кичээп көрбейн турары хомуданчыг. Чижээлээрге, «Найырал» совхозта мал чемнерин будаңнаарының фактылары үргүлчүлевишаан. Чылыг суггатты организастаан турда-ла, Кара-Тал салбырның кадарчылары ону ажыглаваан. Ооң түңнелинде чүгле февральда безин ажыл-агыйның ниитизи-биле 60 ажыг малы өлүп хораан. Ол ышкаш чөгенчиг чорукту «Россия» совхозтан көрүп болур. Каскал фермазының инектери февраль дургузунда эки суггат-биле хандыртынмаан. «Тиилелге» совхозта, «Революцияның чалбыыжы» колхозта байдал моон дээредевес.

Кыштаглаашкынның төнчүзүнге чедир ам-даа эвээш эвес үе бар. Частың доңаттары моон соңгаар-даа бергелерни таварыштырары чайлаш чок турбуже, элээн хөй ажыл-агыйларда мал арып баксыравышаан. Бо байдал малчыннарже ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниң, удуртукчуларының, а ол ышкаш партия организацияларының кичээңгейин угландырар ужурлуг. Сакманщик, хойжу, бригадир кижи бүрүзү берге кыштың бо үезинден чаңгыс-даа баш мал хоратпас дээш дааңган участоктарынга эң харыысалгалыг ажылдаар апаар.

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери дээш харыысалганы бедидер төлээде, малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирерин үе негеп турар. Бо ажыл хамыктың мурнунда малчын бүрүзүнүң хууда харыысалгазын көдүреринче, чүгле кышты менди ажып алырынче эвес, социалистиг хүлээлгезин албан күүседир, ниитиниң малының баш санын өстүрер дээш чүткүлче углап баштаан турары чугула. Бо сорулгаларга организакчы болгаш партийжи-политиктиг ажылдың эң-не янзы-бүрү формалары: ажылга бедик көргүзүг дээш малчыннарның социалистиг чарыжы, агитаторларның, политинформаторларның лекция, беседазы, фермалар болгаш хойжу бригадалар тептеринге кино, концерт көргүзүглери, ажылды тудуп кылып турар кижилерниң материалдыг сонуургалын деткиири дээш, оон-даа өске хемчеглер ажыглаттынган турар ужурлуг.

СЭКП-ниң Улуг-Хем райкому чоокта чаа районда кыштаглаашкынның байдалынга хамаарыштыр хыналда чоруткан. Херек кырында районнуң элээн ажыл-агыйларында бода-даа, шээр-даа малдың ажаалда, чемгерилгези четпес организастаттынганы илерээн. Республиканың чамдык колхозтарының, совхозтарының удуртукчулары боттарының кижилерин Өвүр районче хыыргыыш белеткедип чорудупкаш, оларның амыдырал, хандырылгазын четче хайгааравайн, ажылын контрольдавайн келген. Ындыг чорук бо хире харыысалгалыг өйде ол кижилерниң харыысалгазын сулараткан.

Малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажыл оларның күш-ажылга сагылга-чурумун быжыглаарынга, ажыл-агыйжы эвес чорукту агаар-бойдустуң берге байдалынга, мал чемнериниң, транспорттуң чедишпезинге шамнаар хөөннерни сойгалап, илередиринче идиг болган турар ужурлуг. Колхозтарга, совхозтарга мал чемнерин сөөртүр талазы-биле транспорт ажылдакчылары чогуур дузаламчыны чедирип турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары ниитиниң мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг доозарынга ону долузу-биле, четче ажыглаар хүлээлгелиг.

КУР-нуң чазаанга Совет чазактың нотазы

Совет-кыдат кызыгаарга кыдат эрге-чагыргаларының чепсектиг чөңгээзи-биле холбаштыр Совет чазак бо чылдың март 2-де КУР-нуң чазаанга удурланыышкын нотазын чоруткан болгаш парлалгаарга моон мурнунда дыңнатканы болгай. Ол нотаның текстизин мында парлап тур:

«Совет чазак Кыдат Улус Республиканың чазаанга дараазында чүүлдерни медеглеп тур.

Март 2-де Москваның-биле 4 шак 10 минута турда кыдат эрге-чагыргалар совет-кыдат кызыгаарга Уссури хемде Нижне-Михайловка (Даман ортулук) кызыгаар пунктузунуң районунга чепсектиг чөңгээ организастаан. Ол районну камгалап турар совет кызыгаарчыларын кыдат талдан пулеметтар болгаш автоматтар-биле хеертен боодаан. Кызыгаарның кыдат үрекчилериниң хөделиишкиннерин Уссури хемниң кыдат эриинде деткиир [illegible] кымбиле деткээн. Совет кызыгааржыларже ол чөңгээлиг халдаашкынга 200 ажыг кыдат солдаттар киришкен. Ол дээрбечи халдаашкынның түңнелинде өлүрткен база бааштаттырган совет кызыгаарчылар бар болган.

Совет девискээрниң иштинче чепсектиг халдаалыг шурупкан кыдат эрге-чагыргаларының организастааны чөңгээзи болгаш совет-кыдат кызыгаарга байдалды чидиглендирер сорулганы салган.

Совет чазак совет-кыдат кызыгаарга кыдат эрге-чагыргаларының айыылдыг чөңгээзи хөделиишкиннери-биле холбаштыр шиитпирлиг удурланыышкынын илередип тур.

Совет чазак истелгени доп-дораан чорударын болгаш айыттыг хөделиишкинни организастааны дээш харыысалгалыг кижилерни кезээр [illegible] негеп тур. Совет-кыдат кызыгаарга байдалды [illegible] соңгаарладып болбазының хемчеглерин алырын Совет чазак неген тур.

Совет чазак совет-кыдат кызыгаарга [illegible] шиитпирлиг хемчеглерни алыр [illegible].

Совет чазак [illegible] Кыдат Улус Республиканың чазаанга [illegible].

Совет чазак кыдат улус-биле [illegible] ол шугуму моон соңгаар-даа [illegible] тур. Ынчалза-даа [illegible] тур [illegible] Кыдат Улус Республиканың чазаанга [illegible] тур.

Совет чазак [illegible] тур [illegible] уруп [illegible].

Москва, 1969 чылдың март 2.

Найыралдың аян-чоруу

СЭКП Төп Комитединиң чалалазын ёзугаар ПКИП ТК-ның Бирги секретары Владислав Гомулка, ПКИП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Юзеф Циранкевич, ПКИП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКИП ТК-ның секретары Болеслав Ящук найыралдың аян-чоруу кылып, март 3-те Москвада келген.

Внуково аэродромга польша удуртукчуларын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев олар уткаан.

(СЭТА).

Культура университеттериниң чарыжы

Культура университеттеринде 750 муң ажыг кижи билиглерин бедидип турар. Ол албан черлериниң мурнунда турар [illegible] чаа сорулгаларны «Улусчу университеттерниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында тодараткан. Ол сорулгаларның холдуун культураның улусчу университеттерниң бүгү-эвилел чарыжын чорудуп улзурар ужурлуг. ССРЭ-ниң Культура министерствозу В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 100 чылын демдеглээри-биле ол көрүлдениң чарлаан.

Ук көрүлде 1969 чылдың февральдан 1970 чылдың апрельге чедир клубтарның, музейлерниң болгаш чурттуң өөредилге черлериниң чанында культураның улусчу университеттеринге артар. Ооң удуртукчулары база башкылары, лекторлары, активчилери ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң болгаш культура ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-ның бижиктери-биле база «Шылгараңгай ажылы дээш» деп демдек-биле шаңнаар.

ЛЕНИНЧИ АТЕИСТИГ ПРОПАГАНДА

Шажынга удур ленинчи эртем пропагандазының семинар чөвүлел хуралы Ленинградка ажыттынган. Ону Россия Федерациязының «Билиг» ниитилели эрттирип турар.

Семинарда РСФСР-ниң крайларының, областарының база Белоруссияның, Прибалтиканың эртемденнери, лекторлары, СЭКП ТК-ның чанында Ниитиниң эртемнериниң академиязының, «Эртем болгаш шажын» журналдың, өске-даа черлерниң ажылдакчыларының төлээлекчилери киржип турар.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

Аныяк малчыннар

Кужугет Сүүр-оол биле ооң кадайы Кужугет Галина «Кара-Хаак» совхозта шазын талазы-биле эң-не аныяк малчыннар болуп турар. Оларның боттары аныяк болза-даа, мал ажылынга ажылдаан стажы дыка улгады берген, ниитиниң малын азырап өстүреринге чеди чыл чедип турарлар.

Олар боттарынга даандырган ажыл-херекти күүседир дээш кызымак, шудургу ажылдап келгеннер. Ол аныяк малчыннарның көргүзүглери чыл бүрүде-ле бедип келген. Бо чылын кыштың соогу улуг, хар кылын, хөртүктүг болза-даа, Кужугеттерниң коданында малдың байдалы эки. Чүге дээрге, олар кададын шын таарыштырып турар-дыр.

Сүүр-оолдуң коданында ам 520 төрүүр хой бар. Коданда хойнуң оолдаашкыны эгелей берген. Бо хүннерге чедир 145 хой төрээн, ооң чаш төлү менди.

Хойжунуң чымыштыг, берге ажылынга дузалажыр дээш, амдыызында ийи сакманщиктер ооң аалында чеде берген.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болур оюнга болгаш Совет Тываның 25 чылынга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш, аныяк малчыннар бо чылын малдың төрүттүнген чаш төлүн чүс хуу камгалап алырын хүлээнген. Оларның сөзү хей барбас дээрзинге бүзүреп болур. Чүге дээрге, олар боттарының ынакшылдыг күш-ажылынга кызымак болгаш малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле эвээш эвес дуржулганы чыылдырган.

З. БҮРҮНЕЙ.

---⊙---

Байдал дүвүрээзинниг

«Мөген-Бүрен» колхозта хой оолдаашкыны массалыг чорул турар. Бирги бригадада (бригадири Ч. Тарын-Базыр) төрээн 1427 хойнуң хураганы менди. Хойжулар В. Иргит 174, И. Комбу 141, С. Белек-оол 98 хураганны менди алганнар.

Колхозта ниити байдал дүвүренчиг. Малчыннар Самбаа, Уула, Алдын-кыс оларның хойларының күжү арган, төрээн хойларның сүдү дүшпес, мал чеми төнген болгаш малдың ажаалгазынче кошкак кичээнгей салып турар.

Колхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери кышка белеткелди четпес организастаан, амгы үеде чамдык коданнарда мал чудап өлүп турар. Колхоз 200 тонна сиген белеткээн деп медеглеп турган, а шынында ол чүгле 100 тонна болган. Кол зоотехник А. Токсар сарааттарның кайда бар, чогун безин билбес. Хуу малдар сигенни кайы хамаан чок чаза базып чип турда, ревизия комиссиязының даргазы И. Борбак-оол эскербейн турар.

Техниканы багай ажаап, эдилеп турарындан колхозта бар чээрби автомашинадан чүгле ийи ГАЗ-51, дөрт ДТ-75 тракторнуң чүгле ийизи ажылдап турар, үш беларусь трактор база үрелик. Колхоз 1968 чылда суг сөөртүр 3 автомашина алгаш ону чүък сөөртүр кылдыр эде кылганындан кыштагларже суг сөөртүлгези үзүктелип, малдың суггарылгазы баксырап турар.

Мал кыштаглаашкынының үезинде колхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери мал фермаларынга, одарларынга барып, кижилер-биле тодаргай организакчы ажылды күштелдирери онза негеттинип турар.

А. АРАПТАН.
Мөңгүн-Тайга район.

«ЧАА ОРУКТУҢ» ХОЙЖУЛАРЫ

СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1968 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга, Совет Эвилелиниң составынга Тываның каттышканындан бээр 25 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш, Эрзин районнуң «Чаа орук» артелиниң ажыл-ишчилери бо чылдың эгезинде-ле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

«Чаа орук» колхозтуң хойжу бригадалары амгы үеде чаа чылдың «дүжүдүн» түлүк ажаап ап эгелээн. Төрүттүнген чаш малды менди камгалап ап турар. Колхоз баштаар чери, партия, комсомол организациялары төрээн малдарның чаш төлүн чидириг чок камгалап алыр дээш, бүгү күштү олче мөөңнээн.

Ам малдың төрүп турар үезинде тус-тус коданнарда 52 сакманщиктерни, 128 дузалакчы малчыннарны быжыглаан.

Колхозта № 2 хойжу бригаданың хойжулары Сагаачы Седип төрээн 260 хойдан 263, Седип Шурун 250 хойдан 260 хураганнарны, № 1 хойжу бригадазында М. Сынаа 106 хойдан 112, А. Шулуу 293 хойдан 300 хураганны менди алган.

Колхозта амгы үеде 3000 ажыг хойлар төрээн, оон 3061 хураганны сакманщиктер болгаш малчыннар менди камгалап алганнар. Колхозтуң малчыннарында төрээн малдарга бээр чемниң курлавыры четчир санныг бар: сиген 1170 ажыг тонна, саваң 91 тонна, чарбалаан тараа 32 тонна.

А. АРАНЧАА.

Оюн Кашпык-Кара — Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының хоочун малчыннарының бирээзи. Ол чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап келген болгаш беш чылдыг үшкү чылында база улуг чедиишкинниг болуп, мактал, шаңналдыг болган.

Бо ажыл-агый чылында ол база-ла бедик хүлээлгени алган. Хойжу коммунист Оюн Кашпык-Кара бо хүннерде хоюн хүр кыштагладып турар болгаш чаш малды хүлээп алырынга белеткел ажылдарын ыяк кылып дооскан. Ооң коданында төрүүр муң ажыг баш хой бар.

Чурукта: хойжу ОЮН КАШПЫК-КАРА.

М. Лопатинниң фотозу.

Ажылынга мергежээн

Монгуш Сарыг-Хуурак 1958 чылдан бээр-ле «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырынга мал кадарып келген. Ол, совхозтуң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш, эвээш эвес күжениишкинин үндүрген.

Ол чыл бүрүде семиртилге шарыларын хүлээп ап, оларны ортумактан өрү күштүг кылдыр семиртип келген. 1968 чылда Монгуш Сарыг-Хуурак 178 шарыларны хүлээп алгаш, чайын чайлагже үндүргеш, күзүн тараа хоорзунунга эккеп одарлаткан. Шак ынчаар кадарарга, шары бүрүзүнүң хонукта немелде деңзизи 630 граммдан өрү болуп турган.

Монгуш Данзынович шарыжыктарны июньда хүлээп ап тура, чай дургузунда олардан ниитизи-биле 15 тонна немелде деңзини чедип алырын аазаан. А күзүн семирткен шарыларын күрүнеге дужаары-биле деңзилээрге, малчынның алган хүлээлгези чүгле күүсеттинген эвес, харын 9 тонна дириг деңзи ажа берген, азы 24 тонна немелде деңзини чедип алган болган. Бо болза, совхозта эң бедик көргүзүг болган.

Малчынның кызымак, шудургу күш-ажылын совхозтуң дирекциязы үнелеп көргеш, ону совхозтуң Хүндүлел самбыразынга киирген болгаш бо чылдың январьда Сарыг-Хууракка 600 ажыг рубльдиң немелде төлевирин берген.

Ам Монгуш Данзынович Иштии-Хемде төп сүт-бараан фермазында 153 баш инекти хүлээп алгаш, бо кыштан хүр ажырары-биле оъдун-суун шын таарыштырып, мергежилдиг кадарып, оларның сүткүр продуктулуун кудулатпайн турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Кандидат соңгукчуларында

Балган Уванаевич Оюн — «Кара-Хаак», совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Ол эрткен чылын 468 төрүүр хойлуг турган. Чүс хойга онаажтыр 111 хураганны өстүрген. Ам ооң коданында төрээн 216 хойдан 216 хураганны чидириг чокка камгалап алган.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга Балган Уванаевич база киржип турар. Ооң урутларының иези Чоруңмаа Доңгуровна Салчак ук кадарчының идегелдиг дузалакчызы болуп, сакманщиктеп турар.

Малчыннарның бо өг-бүлези уруглар кижизидилгезинге база үлегер-чижектиг. Оларның бир уруу Маша Оюн Кызылдың башкы училищезин бо чылын доозар. Оюн Деспий-Уруг Барнаулда институтта өөренип турар. Александра, Любовь болгаш Нина Оюннар олар школада эки өөренип турарлар.

Балган Уванаевич ам Кызыл хоорай Совединиң депутадынга кандидат. Ол бодунуң соңгукчулары-биле чоокта чаа ужурашкан.

---⊙---

Районнуң агитбригадазы

Чөөн-Хемчик районнуң партия болгаш комсомол райкомнары чоокта чаа агиткультбригаданы организастааш, районну эргилдир чорудупкан турган. Ук агиткультбригаданың киржикчилериниң чамдызы хаактыг походтап чорул турган, өскелери орукту машиналыг эрткен.

Агиткультбригада «Искра» колхозта, Хөндергей суурга, «Большевик», «Чыраа-Бажы» совхозтарга, «Тыва» совхозтуң Теве-Хая салбырынга, Баян-Тала суурга болгаш малчын фермаларга, бригадаларга чораан. Бригада барганна черниң чурттакчыларынга солун программалыг концертти көргүзүп, лекция, беседаларны кылып берип чораан. Ол бригада бодунуң мурнунда сорулгазын эки күүсеткеш ээп келген. Ооң киржикчилерин партия, комсомол райкомнарының болгаш райкүүскомунуң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан.

---⊙---

Ажылчыннар төлээлери

Республика типографиязының коллективиниң ниити хуралы Кызыл хоорайның улус судунуң улус төлээлекчилеринге мурнакчы ажылчыннар П. Чудаева, М. Муренкова оларны бир үн-биле соңгаан.

О. ОПЕЕН.

„СЭТА-68“ ДЕП ФОТО-ДЕЛГЕЛГЕ

П. Грановский (Москва). «Калинин проспектизи». (СЭТА-ның фотохроникасы).

ЧОЛААЧЫЛАРНЫҢ ЧААГАЙ ҮҮЛЕЗИ

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш, республиканың ажылчы чону шалыпчы ээлчегже кирген. Автотранспорт коллективтери курлавырларны долу ажыглаарынче угланган социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. Организация бүрүзүнде мурнакчыларның саны өзүп орар.

Беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, шудургу ажылдааш, үе-шагны мурнай берген кижилерни кайы-даа автотранспорт бүдүрүлгезинден тып болур бис.

Ам үеде автотранспортчуларның мурнунда салдынган сорулгалар улуг. Улус ажыл-агыйынга чугула чүъктерни үзүктел чок сөөртүрү-биле чергелештир Абакандан, Минусинскиден мал чемнериниң курлавырларын республикаже эккээр хүлээлге транспорт ажылдакчыларының мурнунга тургустунган. Сорулгалар улуг, ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, автомашинаның ажыглалын экижидери чугула.

Автотранспорт бүдүрүлгелеринде мурнакчы чолаачылар хөй. Оларның арга-дуржулгазын ажыл-агыйларга нептередир, эки кижилерни мораль, материал талазы-биле деткиири чугула. Социалистиг чарышты колонна, бригада, тус-тус чолаачылар, септекчилер аразынга калбартып, ооң чоруп турарын медээлеп, түңнелдерин доктаамал үндүрерин чедип алыр деп, автотранспортчуларының чоокта чаа болган хуралының киржикчилери демдеглээн. Чолаачыларның шалыпчы күш-ажылының дугайында чагаалар-биле номчукчуну таныштыраал.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДАЛАР

Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы коллективтер аразында калбарткан социалистиг чарышка эрткен чылдың түңнелдери-биле А. Н. Сандаковтуң удурткаты № 2 колонна тиилекчи болган. Колоннада 9 бригада беш чылдың үш чылдарының планын 7 ай мурнап күүсеткен. Ол колоннаның чолаачылары колдуунда Абакандан чүък сөөртүп турар.

Колоннаның бодунга калбарткан чарышка Виктор Мякишевтиң бригадирлээни коллектив дээре түңнелдерни чедип алган. Бригада ам 1970 чылдың майның үлүүнде ажылдап турар. Чолаачыларның найыралдыг коллективи хөй-хөй чүъктерни планга немей сөөртүп, кывар-чаар материалдарны, дугуйларны камнап алган. Чолаачылар И. Половинкин, Ю. Маков болгаш өскелер-даа 1970 чылдың ийиги чартыының үлүүнде ажылдай берген.

Республикада хоочун чолаачыларның бирээзи Юрий Зюзиниин удурткан бригадазы үш чыл дургузунда беш чыл планының дорт чылдыын күүсеткен. Ол бригаданың үлүүнде пландан ажыр сөөрткен 4608 тонна чүък, камнаан 24970 литр бензин онаажып турар. Чолаачы В. Белкин 1970 чылдың августуң үлүүнче кирген.

Бо чылдың февральда соок хүннер турза-даа, үстүнде адаанывыс бригадалар ай планын 142,3, 112 хуу күүсеткен.

В. ПЕТРОВ.

АДЫНГА ТӨЛЕПТИГ

Иван Ефимович Беликовтуң чолаачылар бригадазы № 2 автобүдүрүлгеге коммунистиг күш-ажылдың коллективи аты эң баштай чедип алган. Бригада ол адынга төлептиг болуп, ай, квартал, чыл программаларын үргүлчү ажыр күүседип келген.

Эрткен чылдың дөрткү кварталында социалистиг чарыштың түңнелинде Беликовтуң бригадазынга ийиги черни тывыскан. Эрткен чылдың планын ажыр күүседип, 10 муң литр ажыг кывар-чаар материалды камнаан.

Бичии коллективтиң кежигүннери найыралдыг, өөрениринге сундулуг кижилер. Олар шуптузу он хире чылдар иштинде чаңгыс черге ажылдаан. Чылдар эртерге, дуржулга улгадыр. Кижи бүрүзү кандыг-бир чүүлге хандыкшылдыг болур, ол аайы-биле билиглери байлакшыыр. Бригада кежигүннери автомашиналарның техниктиг байдалдарын хайгаарап, ооң эки ажылдаарын хандырар дээш кызымак чоруун көргүзүп турар. Техниканы эки эдилеп, ооң ажаалдазын шын организастаанындан бригадада машиналар үрелир, рейсче үнер хуусаазын үзер чүүлдер узуткаттынган.

Бригада ам келир чылдың февральдың үлүүнде ажылдап, чүък сөөртүрүнүң ажыктыг аргаларын шиңгээдип ап, социалистиг хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турар.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДЫҢ ЭЭЛЧЭЭ

ХЛЕБ СӨӨРТҮКЧҮЗҮ

Ооң ажыл-ижи бөдүүн, ынчалза-даа амыдыралга ажыктыг. Лаврентий Егорович Рогожников хлеб сөөртүп турар. Ооң машиназы хлеб заводундан Кызыл хоорайның магазиннеринче, чамдыкта районнарже чоруп турар.

Ооң бактаап турары бригада ленинчи юбилейге уткуштур социалистиг хүлээлгени алган. Камналганың ленинчи фондузун өстүрер дээш, ол коллективтиң чолаачылары элээн ажылдарны кылган. Бензин, авторезина камнаар дээш автомашинаның техниктиг байдалын кижи бүрүзү билдилиг-биле хайгаарап турар. Лаврентий Егоровичиниң үлүүнде эвээш эвес түңнүң камналгазы бар.

Ол, үш чылдың дургузунда беш чылдың дөрт чартык чылының программазын күүсеткен. Ооң камнаан бензини дээрге 2700 литр чыгаан. Ол дээрге бүдүн бензовоз ниити бензин-дир! Камналганың ленинчи фондузунга эш Рогожников чүгле эрткен чылын безин 300 ажыг рубльдиң камналгазын киирген.

Бир эвес 47-36 дугаарлыг автомашина көрзүңерзе, ону ак сеткилдиг бөдүүн ишчи Лаврентий Егорович Рогожников башкарып чорууруy билип алыңар.

С. КРАСНОПЕРОВ.

ЭКИ ЛЕКЦИЯЛАРНЫ—ЧОНГА

Политиктиг болгаш практиктиг айтырыгларның талазы-биле делгереңгей, тода харыыны лекторлар ажыл-ишчилерге берип турар. Лекция пропагандазын калбартыр, ооң шынарын, дээштиин бедидер талазы-биле бисте «Билиг» ниитилелиниң эге организациязы СЭКП райкомунуң, совхозта парткомнуң удуртулгазы-биле эрткен-даа база бо-даа чылын чамдык ажылды кылган. Чамдык черлерге доктаамал ажылдаар лекторийлерни тургускаш, лекциялар номчуурунуң ниити графигиниң күүселдези, номчуттунуп турар лекцияларның шынарын бедидер дээш хыналдаларны кылып, хемчеглерни ап келген.

Бо чугула ажылды массалыг хемчеглер-биле холбаштырар, янзы-бүрү дуржулганы болгаш кино-чуруктарны ажыглаар арганы бистиң лекторларывыс көвүдеткен. Ындыг аргалар лекцияларның дээштиин болгаш шынарын бедидеринге улуг салдарны берген болгаш аңаа чоннуң хандыкшылын улгаттырган.

Бистиң эге организацияда 54 лекторлар ажылдап турар. Оларның составы шыырак, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, башкылар, эмчилер болган өске-даа бедик мергежилдиглер болур. Эрткен 1968 чылда лекторларның күжү-биле 228 лекция, 68 политиктиг илеткелдер, бо чылдың баштайгы айларында 40 хире лекция номчуттунган. Ооң иштинде ленинчи юбилейге холбаштырган 82, делегей байдалының дугайында 28, коммунистиг кижизидилге болгаш мораль темазынга 25, эртем-атеистиг темага 12, уруглар кижизидилгезиниң дугайында 50 лекция, илеткелдерни чон дыңнаан.

Ажылчы чонга эки лекциялар дээш, ажыл-херекке оларның дээштиин бедидер дээш оралдажыышкыннар ажыл-агый, культура тургузуушкунунга чамдык боттуг түңнелдерни берген. 1967 чылга деңнээрге эрткен чылын совхоз мал бажы өстүрерин мыйыстыг бода малды 102,4 хуу, хойну 113,6 хуу, өшкүнү 170,5 хуу, чылгыны 115 хуу өстүрген. Малдың өзүлдези-биле чергелештир ооң продуктулуу база бедээн. Ооң харааzы-биле мал продуктуларын күрүнеге садар планын эрткен чылын ажыл-агый сүттү 102,4 хуу, эътти 105,1 хуу, дүктү 100,2 хуу боттандырган. Чер ажылының хөгжүлдезинде чамдык чедиишкиннер база бар. Чоннуң культурлуг чаагай чоруу база бедээн. Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер дээш организастыг хемчеглер алдынып турар. Ак-Даш, Кара-Чыраа, Сарыг-Булуң болгаш өске-даа сүт-бараан фермаларында инектерниң ажаалгазы экижээн. Ооң түңнелинде январьда саар бир инекке онааштыр Ак-Даш — 75, Кара-Чыраа — 70 кг сүттү сагган.

Совхозта культура-чырыдыышкын, кадык камгалал албан черлери, улус өөредилгезиниң четкилери ажылдап турар. Ылангыя сүт-бараан фермаларында 6 кызыл-булуң ажыл-ишчилерниң культуразының одаа болуп, ында массалыг ажылдар чоруп турар. 100 ажыг олуттуг чаа клуб Кызыл-Тайга суурда, ясли Ак-Даш суурда, библиотека Кара-Чыраа суурда туттунуп, ажыглалда кирген. Үстүү-Ишкинниң малчыннарынга ажылчыннар боттарының күсели-биле эмнелге пунктузунуң бажыңының тудуун дооскан. Ол ышкаш өске-даа ажылдар кылдынган.

Ишкин, Кара-Чыраа салбырларында «Билиг» ниитилелиниң эге организациялары багай эвес ажылдап турар. Ында лекторлар партияның политиказын, иштики болгаш даштыкыда болуушкуннарны чонга ханы тайылбырлап, ажыл-агыйның экономиказын, бүдүрүлге чорудулгазын угаангыр анализтеп, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле пропагандалап турар. Лекция пропагандазын калбартырынга бисте багай эвес ажылдап турар эштер бар. Чижээ, Кара-Чыраада О. Доржу, Ишкинде Л. Балган, К. Экер-оол, С. Каккаанак, Алдан-Маадырда С. Мөңге-Назын, О. Дыгбаш, О. Дажы-Намчал, О. Чүчүң, Суг-Аксында О. Маспый-оол, Д. Таспаяк, О. Оюн-оол, Н. Очур-оол болгаш өскелер-даа лекцияның дээштиг, ажыктыг талазын күштелдирип, ажыл-ишчилерни кижизидип, күш-ажылче мобилизастап турарлар.

Ынчаарга ажылчы чонга эки лекциялар, оларның ажыл-херекке дээштиин бедидер дээш оралдажыышкыннар четпес. Амыдырал-биле холбашпаан, ниити сөстер-биле долган лекциялар ам-даа бар. Бора-Тайгада М. Анай-оол, рабкоопта О. Белек-оол, «Хемчик» аңныр-тывыш ажыл-агый черинде К. Кенден секретарьлаан партия эге организациялары лекция пропагандазынче кошкак кичээнгей салып, лекторлар-биле ажылды экижитпейн турар. Чамдык черлерге лекторларның лекция кылбас, планнап каан лекция, хемчеглер болбайн баар таварылгалар бар. Үстүү, Алдыы Ишкиннерде, Хөлчүктүгде, Манчүректе малчыннарга лекциялар ховар номчуттунуп турар.

Көдээ ажыл-агыйның чамдык тускай эртемниглери, удуртукчу ажылда эштер бо чугула херекке багай киржип турар. Чонга лекциялар, илеткелдер кылып бээрин артык үүрге-чүктешки кылдыр көөр шак ындыг эштерге Алдан-Маадырда М. Дүмен-Байыр, Бора-Тайгада М. Дондуң, О. Соскур-оол, Кара-Чыраада М. Чадамба, Шемиде Анай-оол, аңныыр-тывыш ажыл-агый черинин директору М. Беганваа, рабкооп даргазы М. Сонам, малдың кол эмчизи З. Ооржак, Суг-Аксы школазының директору М. Элдиг-оол олар хамааржыр.

Ажылчы чонга эки лекцияларны бараалгадыр дээш лекторлар чугула болгаш хүндүлүг сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри чугула.

О. ЛОПСАН,
«Билиг» ниитилелдиң «Сүт-Хөл» совхозта эге организациязының даргазы.

Ном—билиглерниң үнер дөзү

«Эртинени черден казар, Эртемнерни номдан тывар» — деп, тыва улустуң ханы утказыг үлегер домаа бар болгай. Шынап-ла, кижиниң амыдыралынга, ажыл-чорудулгазынга, билиг-медерелин бедидеринге янзы-бүрү темаларга бижиттинген номнарның ажык-дузазы аажок улуг дээрзин номга ынак, ону номчуп, ажыглап билир кижилер мээң-биле чөпшээрежир боор.

Мен бодум беш чыл дургузунда ном садыгның шугумунга ажылдап келдим. Бистиң магазиннеривиске бистиң чуртувустуң хөй санныг ном үндүрер черлериниң сөөлгү чылдарда үндүргени чаа номнары хөйү-биле кээп турар. Ынчангаш районнардан болгаш чурттуң өске-даа хоорайларындан номну почта-биле чагыдып, садып алыр арга дыка нептерээн. Магазиннерни саваска чүгле мээң эргелекчилеп турарым «Номну почта-биле» деп килдис хоорайларда болгаш көдээ черлерде чурттап турар номчукчуларның чагыын ёзугаар ай санында ортумаа-биле 500 ажыг рубльдиң номнарын чорудуп берип турар.

Маңаа бистиң ном магазиннеринде бар болгаш 1969 чылда Тываның ном үндүрер черинден ап садыглаар тыва дылда чаа номнарның дугайын чугаалаар бодадым. Чүнүң-даа мурнунда бистиң улуг баштыңчывыс Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр чүс чыл оюнга уткуштур республикада ленинчи номчулгалар коллективтерде болгаш өг-бүле санында калбарып турарын демдеглээйн.

Улуг баштыңчының дугайында номчулгаларга хереглээр тыва дыл кырында номнар бистиң ном магазиннеринде хөй. Тыва чогаалчыларның Ленин болгаш ленинчи найырал дугайында тоожуларының, чечен чугааларының болгаш шүлүктериниң «Ашпас хүн» деп чыындызы, Александр Кононовтуң школа назыны четпээн уругларга таарыштыр бижээни «Ленин дугайында чечен чугаалары», Николай Богдановтуң бичии уругларга бижээни «Ильичиниң хүлүмзүрүү» деп номнарны өңнүг чуруктар-биле каастап парлаан.

Ленинчи юбилейге уткуштур тыва номчукчуларга Тываның ном үндүрер чери Владимир Ильич Ленинниң чогаалдарының шилиндизи чыындызының бирги болгаш ийиги номнарын, Ленинниң «Допчу намдарын» болгаш чогаалчы Сартаковтуң «Баштайгы ужуражылга», Твардовскийниң «Ленин болгаш печник» деп уран-чечен номнарын бо чылын парлап үндүрер деп турар.

Партияның политчырыдыышкынының дыңнакчыларынга, партия төөгүзүн өөренип турарларга «СЭКП төөгүзүнүң очерктери» деп ном улуг ажык-дузалыг. Ону бистиң ном магазиннеринден садып ап болур.

Эрткен чылын тыва дылга парлаттынган «Араттың сөзү» болза Күрүне шаңналының лауреады чогаалчы Салчак Токаның үш номнуг тоожузунуң ийиги ному болур. Ук номну кылганының шынары эки болгаш ном үндүрер черниң чурукчузу Иван Кузнецовтуң кылган кааcталгазы чараш, көрүштүг. Бо чылын чогаалчының «Чоннуң оглу» деп чогаалы парлалгага үнер. Тываның сураглыг чогаалчызы бо тоожузунда Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи эки турачы танкист Хомушку Чүргүй-оолдуң маадырлыг чоруунуң болгаш амыдыралының дугайын бижээн. «Т-34» деп танкының чолаачы-механиги Чүргүй-оол Украинаны хостаарынга киришкен, ооң экы-дунма Румынияга, Чехословакияга, Венгрияга маадырлыы-биле тулчуп чораанын ук номдан сонуургап номчуур бис.

Оон аңгыда бистиң чогаалчыларывыс Кызыл-Эник Кудажының «Ыржым булуңун», «Тараазын», Салим Сүрүң-оолдуң «Озалааш хемин», Тываның чогаалчылар эвилелиниң «Улуг-Хемин» номчукчулар улуг сонуургал-биле садып ап турар болгаш ол номнарга чагыглар көвүдеп турар.

Бо чылын тыва дылга үнер номнардан Моңгуш Кенин-Лопсанның «Өпей ыры» деп романы, Алдын-оол Даржааның «Шүлүктери болгаш тоожулары», Олег Суваккиттиң «Чалгыннары» база өске-даа хөй санныг уран-чечен чогаалдар, өөредилге номнары, ооң иштинде Б. Ондарның 5—8 класстарга таарыштыр тургусканы тыва дылдың «Диктантылар чыындызы», эртем болгаш чурт-шинчилел, санитар чырыдыышкын талазы-биле литературалар үнер.

Ном магазиннеринде бар номнардан моол шүлүкчүлерниң чогаалдарының тыва дылда чыындызы «Бай-Моол» болгаш өске-даа даштыкы чогаалчыларның чогаалдары-биле таныжып ап болур силер, эргим номчукчулар.

Бистиң ном магазиннеривис номнарны туда садардан аңгыда, номчукчу кижи бижидилге чуруму-биле чагыдып, садып алырын база организастап турар. Ам үеде 30 томнуг «Улуг совет энциклопедияга», беш томнуг «Ленин дугайында сактыышкыннар» деп номга, В. И. Ленинниң чогаалдарының 55 дугаар томунга, Маркс-Энгельстиң чогаалдарының немелде он дугаар томунга, «Дипломаттыг словарьга» болгаш орус классиктерниң база совет чогаалчыларның чогаалдарынга чагыгны хүлээп ап турар.

Янзы-бүрү темаларга бижиттинген орус болгаш тыва дылда номнар бисте хөй. Оларны ном магазиннеринден, автолавкалардан, киоскилерден болгаш ном тарадыкчыларындан база «Номну почта-биле» деп килдис дамчыштыр чагыдып ап болур.

Респотребсоюзтуң ном садар килдизинде «Номну почта-биле» деп килдис Кочетов кудумчузунда 43 дугаар бажыңда «Өңнүк» деп ном магазининде туруп турар. Килдистиң сорулгазы болза, көдээ черлерде болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында чурттап турар ном садып алыкчыларының болгаш бот-өөредилге-биле өөренип турар студентилерниң чагыгларын хүлээп ап, чогуур өйүнде херектиг номнарын чорудуп бээри болур. Эге болгаш ортумак школаларның өөредилге номнарын болгаш өске-даа янзы-бүрү номнарны садып алыкчыларның чагыын ёзугаар чагыкчы кижиниң чурттап турар чериниң чоогунда харылзаа салбырынче почта дамчыштыр чорудуп берип турар.

Номну почта-биле чагыдып алырда номчукчуларга чагыг кылырының чурумун билири чугула. Ону канчаар кылырыл? Чагыг бижээн хаалгыт чагааны ийикпе, азы почта карточказын «Номну почта-биле» деп килдистиң адрезинче чорудар. Ук чагыгга авторнуң ат, фамилиязын, номнуң болгаш ону парлап үндүрген ном үндүрер черниң адын, үндүрген чылын, томун, азы кезээн, каш удаа үндүргенин, херектиг экземплярын тодаргай айтыр. Кандыг чаа номнар үнерин сонуургаар болзуңарза, бо чылын парлалгадан үнер номнарның планын ном магазиннеринден негеп ап, таныжып алыңар. Чагыг кылган кижи бодунуң чурттап турар чериниң чоогунда почта салбырының адрезин, бодунуң фамилиязын болгаш адын, адазының адын долузу-биле бижээш, адаанга адын салып каар. Бир эвес чагыткан ном чок болза, ол дугайын «Номну почта-биле» чорудар килдис чагыкчыга дораан харыылап бээр. Оон аңгыда номну почта дамчыштыр чагыдып турар кижи ук чагыгны самолёт-биле чорудуп болур дугайында бодунуң чөпшээрелин чагыгга айтыры чугула. Чүгле ону айыткан таварылгада чагыткан номуңар самолёт-биле силерге дүрген чеде бээр. Ол ышкаш номну почта дамчыштыр өске кижиге база чагыдып берип болур. Ындыг таварылгада кымга чагыдар дээнил, ол кижиниң чурттап турар черинде харылзаа салбырының адрезин айтыр. Ном чагыткан кижи ук ному келбээнде адрези өскерли берген болза, ол дугайын «Номну почта-биле» чорудар килдисче дыңнаткаш, чаа барган (чурттай берген) черинде почтаның адрезин айтыр. Номну келбээнде шөлээлеп ийикпе, азы узун хуусаалыг командировкаже чоруй барганда, почтадан чагыткан номну туда садып алыры-биле өске бир кижээ бүзүредилгени бижип бергеш, ап болур. «Номну почта-биле» килдис чүгле хоорайдан дашкаар чурттап турар номчукчуларның чагыын хүлээп ап, ону почта-биле чорудуп бээрге, чагыткан кижи почтадан өртээн туда төлээш садып алыр.

Ийи дыштаныр хүнну чөп ажыглап, уран-чечен чогаалдарны, өөредилге номнарын, уругларга чогаалдарны база методиктиг номнарны садып ап номчуңар.

З. САНЧАА,
«Номну почта-биле» килдистиң эргелекчизи.

Комбинат кырында... хөл

НАМАНГАННЫҢ аргылда комбинадының бирги ээлчээниң удазын бүдүрер болгаш аргылда пехтериниң корпузу ажыглалда кирген. Бүдүрүлге чери кылымал болгаш синтезтеп бүдүрген удазыннардан чылдың-на 44 миллион метр пөстү бүдүрүп үндүрер.

Бирги корпустуң бажыны чартык миллион ажыг кубометр хемчээлдиг. Ону демирбетондан эптеп тургускан. Баганалар салган бажың тавааның «стаканнары», ооң соонда кол белдирлер болгаш үш кырлыг хос коробтар ол. Тудуштурулга кезектери, дээвиир, агаарладыышкын уппары база олар болур. Ол конструкция тудугта корпустуң 78 муң дөрбелчин метр шөлүнүң метр бүрүзүнге онааштыр беш рубльди камнап алыр арганы берген. Комбинаттың каасталга, будулга, хевилел кылыр фабрикаларының бажыңнарын база ынчалдыр туткан. Костюм кылыр 16 миллион метр пөстү чылда бүдүрер ол бүдүрүлге чериниң ийиги ээлчээн тудар черни база оон шилип алган.

Корпустуң кырында сес гектар хире шөлдүг... хөл чатты берген.

Бистиң совет кижилер

Ондар Начын Хандагайтының харылзаа белдиринде он ажыг чыл ажылдап келген. Ол ам улуг электротехник болу берген. О. Начын коллективте партия эге организациязының секретары, профэвилел месткомунуң кежигүнү, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

О. Начын ажылынга кызымак, аныяктарга үлегерлиг, хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг. Ынчангаш ону Хандагайты көдээ Совединге депутаттың кандидадынга депшиткен.

ЧУРУКТА: Ондар Начын.
А. БАДЫРГЫНЫҢ фотозу.

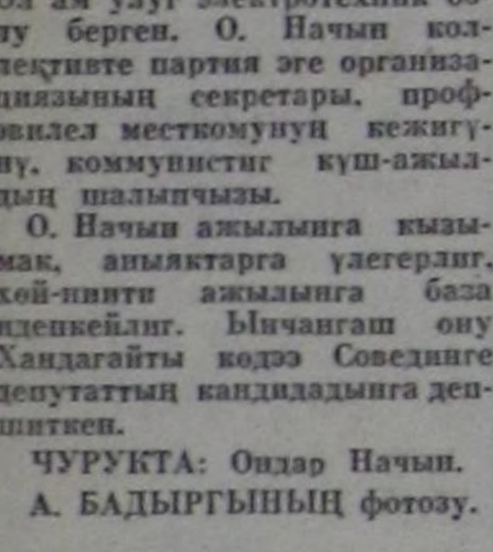

Чөөн-Хемчик районунуң Хондергей суурда почта салбырының монтеру Шыырап Ламажаевич Сат хүлээнген ажылынга кызымаккай болуп, мурнакчыларның одуруунда кирип турар. Оон ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргеш, районнуң харылзаа белдириниң баштары чери каш удаа өртектиг белектер-биле шаңнаан, мактаан.

ЧУРУКТА: Ш. Л. Сат.
К. ОНДАН-ООЛДУҢ фотозу.

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ҮЕЗИ

КАЙДА-ДАА ХОЙ ШЫЫРЫ

«Доң-Терезин» совхозтуң Тулаан-Караның Кара-Даг. Ында хар чуга: оът-сигенниң бажы көстүп чыдар, кожагар тейлер баштарында кара даштарны хар шуглап шыдаваан. Кайы-даа талаже көөрге, кара шокар хой шыыры. Ында-мында хой кокпалары тейлерже шууjуп үне бергилээн. Оон-на илдең: ол ынчаар одарларны шын, планныг ажыглап турар. Совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Ооржак Семис-оолович Аңгыр-оолдуң кыштаа мында.

Бир кожагарның бажынга үнүп келдивис. Даг белин дургаар хойлар оъттап чор. Кадарчызының аъды ооң ындында хараган чанында. Кадарчы оргазында шөйбек кара чүвени чүктеп алган, хойлар соонда чааскаан чыдыпкан хойже далажып бар чор. «Хураганнаар дээн хойдур» деп, мээң-биле кады чораан эш — совхозтуң экономизи чугаалады. — Бөгүн хойну улуг сакманщик Даржапаа кадарып чорууру ол-дур».

Сакманщик Даржапаа-биле ынчаар ужураштывыс. Инчээнде ийи хураган алгырып чор. Оларның кырынче бирээзи сунту. Даржапааның өөрээни арнындан илдең.

— Дем чаа аалга база үш хураганны чедирип кагдым — дээш, сакманщик чанында чыткан инчээнче көрдү— Ам база үш. Аарын боларның, шыырак-тырлар. Дүрген чедирип каар-дыр.

— Инчээктээн хураган чеже болду мооңар?

— Аа, эмгежок ийин!... Соокка чаңгыс-даа башты алыспадывыс.

— Моңгуш Даржапаа тускай кодан хой хүлээп албаан, улуг хойжу эвес-даа болза, хойнуң онзагай ажаалда хайгааралын эки билир. Ам бо хүннерде хойжу Ооржак Аңгыр-оолдуң сакманщиги.

— Шыырак-ла хойжу бо. Ооң-биле ажылдаарга хөй чүүлдү билип алыр-дыр —дээш, инчээктиг сакманщик даянгыыжын тутпушаан, аъдынче далажыпты...

«Шыырак-ла хойжу бо... » деп ол сөстерин херечи болдурбушаан, Ооржак Аңгыр-оолдуң өөнге чеде бердивис, ооң кадайы Ооржак Седип-биле чугаалажыыл (Аңгыр-оол боду ол хүн совхоз төвүнче кирген) дыштывыс.

Оларның өө хаяжык баары чаглак черде, хой дыштанып чыдарынга-даа, өдек-көржең кургадырынга-даа таарымчалыг чер. Тулаан-Караның, Актың хөй-хөй малчыннарының ындыг черде кыштагларын көрген бис.

Улгады берген хураганнарны чадагай кажаада сигеннедип каан. Өскезинде—чаа төрээн хойлар. Ынаар, улуг кажааның иштинде хураганнар алгырары дыңналыдыр. Өзүп, кажааже шилчип, сиген чиир ээлчээн манап турар.

Өгнүң ишти арыг-силиг болгаш чылыг. Эжик ассында бичии үгек кажаада — чаш хураганнар. Чамдыкы дем чаа төрээн, элең-теңциг ковайып каап турар. Оларның маңнап алгызы кезек-кезек китей бээр.

— Хардан эргенсеп, кажаада хураганнарны суггарып каг. Анай—деп, Ооржак Седипти чугаалады.

Сакманщик өгден уннуп. Седип тонун кедип, далажы берди.

— Өгге үр олуртувар эвес, хөлзеп эдээрниң бо — дээш, хойжу өреге өттур ажыр көре-дир. — Чаш хураганнарны иелеринге эмзирер шак четти.

Шупту даштын келдивис. Седип дузалакчызы-биле кады чаш хураганнарны иелеринге чедирип. Эмзирген соонда, өгже кирип, улуглардан дуза алгаш, хураганнар суггарып. Кезек када хөй аштыг чок ажылдады.

А эрткен дүне чеди-сес хире хой оолдап турда, оон ыңай эртенден бээр өгге, даштыгаа та чүү хире үүле-херекти бүдүрүп каан. Бир эвес ону санаан болза... Кежээ одардан хой келир — аңаа белеткенири база бар. Даарта, ооң соонда-даа хүннерде бо ажыл улажы бээр. Ооржак Аңгыр-оол кыжын хой төрүп турар бо үеде хойжу-сакманщик ажылдың хүн чурумун ыяк тургузуп, планнап алыр. Боду аалга чок турар үеде ол чурумну шынчы дузалакчызы Седип эки башкарып билир.

Ооржак Семис-ооловичиге чоокта чаа «хой ажылының мастери» деп атты тывыскан. Бо бедик атты чедип алыр дээш демисел чиик эвес, а берге болгаш харыысалгалыг. Ол, беш чыл мурнунда ынчаардагы Доң-Терезин салбырның кодан хоюн кадарып эгелээн. Оон бээр чыл бүрү эки көргүзүглерлиг болганын демдеглеп каалы. Төрүүр 100 хойдан 120 хураган камгалап алгаш, республиканың эң шыырак хойжуларының санынга кирген чылы база бар. Эки ажыл бедик шаңналга четкен.

Ол чылдар малчынга шылгалданы—бергелерни таварыштырганы чугаажок. Чамдыкта кыжын хойга сиген чедишпестейдаа бээр турган. Ону билгеш, чем чарыгдалын ыяк санааш, чайын боду немелде сигенни кезип аар. Чижээ, чамдыкта кадыг, хөртүктүг харга хой даваны тазаргаш туруптар. Ындыг таварылгада чүнү канчаарыл? Мурнунда мал эмчизи чораан болгаш хойнуң даванын (өске-даа аарыгларны, хойга берге таварылгаларны) камгалаары-биле бир хемчегни алыр, эмнээр, азы өске одарны шилип эгелээр. Чүгле беш чылда эвес, а он, чээрби чылда хойга ажылдаан малчыннар безин ол-бо бергени көре берген орар. Ажылдың нарыны ол хире. Ону эки билир херек. Ооржак Семис-оолович бо аразында хөйнү шенеп көрген-даа, билир-даа. Ынчаар кылбаска, хойжу болуру берге болгай.

Бо чылын ооң коданында төрүүр 303 хой бар. Ам төрээн 230 хоюндан 234 хураганны камгалап алган. Ооржак Семис-оолович бодунуң чаңгыс совхозта хойжу өөрлери — «хой ажылының мастери» Ооржак Чимит-Доржу, Куулар Кожаң-оол, Моңгуш Даңзы-Белек, Ооржак Допчут-оол, Ооржак Кыдыраң суглар-биле кады төрээн совхозунуң мал ажылы дээш чүткүлдүг, кызымак ажылдап турар.

...Ийи чыл мурнунда ооң-биле ужурашканымны сактып ор мен. Кызылга Наадым үезинде чүве.

— Ооржак Семис-оолович, силер ам малчыннар Наадымында келген-дир силер, аалыңарда малыңар кандыг тур ирги?—деп, оон бир-ле айтырдым.

Ол боданмайн-даа харыылады:

— Тайгада болгай бис. Хоюнга семирчер херек, чамдык хойларны ашталап чорудам. Хойлары оюн чугула. Аалда улус ол дугайын билир... Эвир чылда эшкаш, бо чылын хой чуш-деңгели ээннир.

— Одар-белчиирнер кандыгыл?

— Ам удаваа чаа одарже кожер бис. Мастер алган эки одарлырым бар.

Ынчаарга бооп Ооржак Семис-оолович совхоз төвүнге школада уругларын ужурашкан чорааш-дыр. Ол аңаа үр болбаан—кежээликтей хап келген. Черле ынчаш, хойжу-даа кижи болза бир чүвеге чардыксыы болур бооп. Мастер хойжу Аңгыр-оол каяа-даа чораанда, даантаа ажылын, күрүне мурнунга хүлээлгезин бодап, ол дээш сагыжы арын чорур. Бо чылын төрүүр чүс хой бүрүзүнден тус бир аттыг хураганнаар дээш ол ажылдап, демисежип турар.

А. НУГУУРАК.

⊙ ⊙ ⊙

Бай-Тайга районунуң малчыннары, республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей соңгулда кампаниязынга идепкейлиг киржип турар. «Мурнакчы» колхозта агитас-массалыг ажыл эки тургустунган. № 2 агитквартираны колхозта школа башкызы Чайдай Хомушкуевна Чудум-оол удуртуп турар. Ленинче, Октябрьга, революцияга тураскааткан беседалар ында кончуг солун эртип турар. Ооң-биле кады агитквартираның киржикчилери даараныышкынга, аргылганың болгаш амданныг чем кылырының улуг мергежилинге база өөредип турар.

ЧУРУКТА: № 2 агитквартираның удуртукчузу Чайдай Хомушкуевна Чудум-оол (ортузунда).
А. МЕЛЬНИКОВТУН фотозу.

БӨДҮҮН КИЖИЛЕР

АНЫЯК ПОВАР

Светлана Ондар 1965 чылда Кызылдың садыг школазының поварлар салбырын доозкаш, Баян-Тала школазының поварынга ажылдап кирген. Бо аразында ук ажылынга улам мергежээн.

Светлана Ондарны школаның коллективи мактаар, өөреникчилер ону хүндүлээр. Ол хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг.

О. Сайын.
Чөөн-Хемчик район.

АЪТ АЖААКЧЫЗЫ

Машина-техника көвүдээндаа болза, транспортка аъттың ажыы улуг. Ооң ажылгыр шыыраа эки ажаалга, чемгерилгедеп чугула хамааржыр. Ынчангаш Иван Мангыр бодунуң эдилеп турар аъдынга камныг, ооң ажаалда хайгааралынга кичээңгейлиг.

И. Мангыр Чербиниң школа-интернадында 1962 чылдан бээр аът ажаакчылап келген. Ооң-биле кады пекарнядан хлеб, фермадан сүт база оттулар ыяш соортур дээш школаның дөзы-бүрү ажылдарын база кылып турар.

Школаның дирекция чери И. Мангырның ажылынга кызымак, ак сеткилдиин үнелээш, ону каш удаа өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Д. Сендаа.
Кызыл хоорай.

ТАҢНЫЫЛ

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының төп шаңында таңныыл коммунист Салчак Очур ниитиниң хөреңгизин ак сеткилдиг камгалап турар. Ол 1961 чылдан бээр таңныылдаан.

С. Очурнуң назыны улгаткан болза-даа, ол хүлээнген ажылынга кызымаан, хөй-ниитичизин улам илередип, чонга мактаттырып турар.

К. Авыр-оол.
Бай-Тайга район.

«Тыва кобальт» комбинаттың тудуу түлүктеп турар, а чугай-турнуктурулга цеги продукциязын берип эгелээн. Ол цехтиң мурнакчыларының аразында печкачы Виктор Прохоров коллективтиң хүндүткелин эки шыңзыдып турар.

ЧУРУКТА: Виктор Прохоров.

Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

Школалар амыдыралындан

Өөреникчилерниң политиктиг кижизидилгезинге номчулга болгаш политинформация улуг рольдуг. Эрзинниң Мөрен 8 чыл школазында өөреникчилер ортузунга ындыг информациялар, номчулгалар, кинолар, диафильмнер эртип турар. Уругларга таарышкан киноларны дыштанылга кежээзинде бо-ла көргүзе бээр.

В. И. Ленинниң Сибирь шөлүлгезиниң үезинде турган чери Шушенское дугайында диафильмни бичии өөреникчилер сонуургал-биле көргеннер.

Ленинчи номчулгалар класстарда эртип турар. Эге класстарда ленинчи парталарны тургускан. Чүгле 4-5 демдектиг, чурумнуг өөреникчилер аңаа олурар эргелиг. Эге класстарның методиктиг каттыжылгазында ленинчи кичээлдер болгаш баштыңчының намдарын өөренирин планнаан.

Б. Кыргыс.

• • •

Бистиң школаның интернадынга солун кежээлер эртип турар. Чоокта чаа айтырыглар болгаш харыылар кежээзи эрткен. Космос, агаар делгемнери, сылдыстар база ток, шимчедикчилер дугайында айтырыгларга харыыны школа директору берген. Делегейде болуп турар болуушкуннарга болгаш өске-даа айтырыгларга солун харыыларны өөреникчилер дыңнаан. Атеизм темазынга хамаарышкан харыылар база бүзүренчиг болгаш сонуурганчыг болган.

Харыылар доозулган соонда оюн-тоглаа эгелээн. Ыры, танцы, теннис ойнаары орайга дээр үргүлчүлээн. Школаның болгаш интернаттың кижизидикчи башкыларының киржилгези-биле Дөң-Терезин школазынга бо кежээ эки эрткен.

О. Савар-оол.
Барыын-Хемчик район.

Хөй уругларлыг иелерни ,,Иениң алдары" орден болгаш ,,Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Маады Галина Тандайоловна — Сөөш суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Сат Бичии-Уруг Балдажыковна — ыяш ажыл-агый чериниң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кыргыс Вера Соднамовна — Хүт суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Аңчы Зинаида Маадыевна — Хүт суурда өг-бүле ээзи.

ТАНДЫ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Оюн Кама Лаңзыевна — көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажылчыны.

Оюн Пичик Адыяновна — Межегей суурда өг-бүле ээзи.

Оюн Седенмаа Ачербастаевна — «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ондар Апрель Байкараевна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.

Оюн Кара-кыс Андреевна — «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Оюн Чыртак Лаңзыевна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.

Ховалыг Уйнук-кыс Донгаковна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.

Шыырап Серенмаа Хураковна — Хову-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Балдан Доңнак Кыргысовна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.

Доптуг-оол Аппык-кыс Бадыевна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.

Кара-Хуна Туктупай Васильевна — Межегей суурда өг-бүле ээзи.

Оюн Перекоп Арапчаевна — Сосновка суурда өг-бүле ээзи.

Түлүш Дадар-кыс Кыргысовна — «Межегей» совхозтуң ажылчыны.

Ховалыг Уйнук-кыс Донгаковна — Каък суурда өг-бүле ээзи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Баткар Чедей Хурагандайовна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Үзүкчаа Билзет Сууйамаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Даржаа Идам Конгаровна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Дүгүр Саара Ивановна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Амаа Мария Малчыновна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Данчыт Улзан-кыс Саран-Хөө — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Самнаар Минчеймаа Ензаковна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Севекпит Мумбалдай Калбаковна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Суван-Хөө Дүнзеңмаа Сыратовна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Ак-оол Има-Хөө Суваңдиевна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Балчытмаа Кыргыс Чоосуруновна — райпрокуратураның ажылчыны.

Лаңзыы Самаа Лопсановна — Самагалдай ортумак школазының ажылчыны.

Сырат Дүнзеңмаа Максимовна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Чөмбүрүк Севилбаа Баткаевна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Баазаң Кара-кыс Иргитовна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Билчир Хавак Калзановна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Биче-оол Бырыппай Сундуевна — Берт-Даг суурда өг-бүле ээзи.

Даржап Саара Калчановна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Корагар Сиреңмаа Чорбааевна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Сумба Сарыг-кыс Самбаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Товуу Көк-Уруг Малчыновна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чооду Саар Чысынмаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Тува Натпит Монгушовна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Чадамба Бопупай Бай-Караевна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анай-оол Куруй Чоодуевна — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дамба Каап Монгушовна — Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Үдел-оол Шулуукай Хайлаараковна — Эйлиг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Белекпен Мария Туматовна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Допуй-оол Киима Түлүшовна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-оол Чолдак-оол Шаңгыр-ооловна — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Соднам Сыгыр Оюновна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Суур Очур Ховалыговна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Федорова Полина Михайловна — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Аңгакпан Норжуңмаа Аркадьевна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Бегзи Коважык Шыыраповна — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Бора-Тараа Анай Сундуевна — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Дары-Сүрүң Анчалбаа Кыргысовна — Эйлиг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Монгуш Анчымаа Ховалыговна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Самдан Орус-оол Самдановна — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Сандакпан Анайбан Монгушовна — Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.

Серен-кыс Мария Ондаровна — Ийи-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Сувак Биче-кыс Донгаковна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Танова Бичии Таржаевна — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Тарбы Санчитпаа Бай-Караевна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Эңмекей Кара-кыс Кыргысовна — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Эникей Маңмак Ховалыговна — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОН

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бөмбүрек Серанмаа Өлбейовна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Дылбаа Долгар Деребижи — «Мөрен» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Азыраа Батма Кыргысовна — Ленин аттыг колхозтуң уруглар садының ажылчыны.

Ижи Сереңмаа Дажы-Даваа — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Даваа Херел Сояновна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.

Дарма Оолак Кенеповна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Балган Чылбакай Лопсановна — Бай-Дагда уруглар яслизиниң ажылчыны.

Иргит Өшкү-Саар Сурасовна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Булдуй Зоя Кунаевна — Күңгүртүг суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Иргит Седип Алексеевна — Күңгүртүг суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Күнчүн Ханды Күргүловна — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Чаш-оол Секпит Санаевна — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Долчун Раиса Шыыраповна — Күңгүртүг суурда өг-бүле ээзи.

Хертек Биче-Уруг Чанзановна — дааранылга комбинадының ажылчыны.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Лидовских Тамара Максимовна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының хүлээлгезин күүседип турар К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай.
1969 чылдың февраль 20.

Делегей бо хүннерде

Агрессияны тодарадырының совет төлевилели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Совет Эвилели тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чорууну быжыглаарынче угландырган чаа чугула инициативаны КНО-га киирген. Агрессияны тодарадыр дугайында айтырыгның талазы-биле Тускай комитетте совет төлээлер февраль 26-да резолюцияның чаа төлевилелин киирген. Кижи төрелгетенге удур кемниг үүлгедиишкин болур чепсектиг агрессияны ол төлевилелде ылаптыг тодараткан.

Комитетке көөрү-биле бо төлевилелди киирбишаан, совет төлээлер агрессчи дайыннарны хоруурунуң ленинчи идеяларынга Совет күрүнениң үндезилеттинген даштыкы политиказының чиңгине шугумун удуртулга болдурган дээрзин ССРЭ-ниң төлээлекчизи В. М. Чхиквадзе медеглээн.

Совет чазак бо төлевилелди киирбишаан, агрессияны хоруурунче угландыр база делегей харылзааларының амгы чаа байдалдарын барымдаалааш элээн хөй күрүнелерниң көдүрүп үндүрген саналдарын өөренип көрген. Хөй болүк африка-азия болгаш латин-америк чурттарның саналдарын төлевилелге база барымдаалап көрген.

Агрессия дээш харысалга дугайында айтырыгның онза ужур-дузазын төлевилелде үнелеп көрген. Агрессчи дайынны планнаары, белеткээри, өөскүдүп үндүрери азы чорудары делегейге эң аар кемниг үүлгедиг болурун төлевилелде демдеглээн.

Өске-даа күрүнелерниң улустарының социал-политиктиг чаалап алыышкыннарынче халдаашкын кылдыр күрүнениң күштүг ажыглаарын янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг чурттарның тайбың догуннаашкынының принциви-биле дүүшпес деп демдеглээн кол чүүл принципиалдыг ужур-дузалыг болуп турар. Национал хамаарышпас чорукту чедип алган улустарның социал-политиктиг чаалап алыышкыннарынче кандыг-даа халдаашкыннарны болдуруп болбазын моон-биле холбаштыр айыткан.

Делегейге меселдежиишкин-биле кыжанып турар агрессияның эң шыңгыы болгаш айыылдыг хевири болза, агрессия дугайында чаа совет тодарадылганы ёзугаар алырга, чепсектиг агрессия болур. Агрессияның, ылаңгыя ядролуг, бактериологтуг, химиктиг азы массалыг узуткаашкынның өске кандыг-даа чепсээн ажыглаарын эң-не айыылдыг хевирлери кылдыр төлевилелде тодарадып киирген.

Делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээринге күштү ажыглаарын хоруурун төлевилел барымдаалап турар деп совет төлээлекчи демдеглээн. Ындыг болганда чепсектиг агрессияның түңнелинде алдынган кандыг-даа девискээрлерни азы онза ажыктыг байдалдарны чүүлдүг кылдыр көрүп болбас. Тайбыңга удур кемниг үүлгедигни үүлгеткен күрүне ол дээш политиктиг болгаш материалдыг харысалганы хүлээр, а ол талазы-биле буруулуг кижилерни кеземче харысалгазынга киирер ужурлуг дээрзин төлевилелде база айыткан.

Чепсектиг агрессия деп билиишкинни тодарадыры — бистиң үениң соңгаарлаттынмас сорулгазы болур болгаш чепсектиг агрессияны тодарадырын ниитиге ыяап-ла албан болур кылдыр хүлээп алыр чорук КНО-нуң алдар-хүндүзүн бедидип, делегей тайбыңын болгаш айыыл чок чорукту хандырарының херээнге чугула салыышкын болур дээрзин Совет чазак санап турар деп, совет төлээлекчи чугаалаан.

※

Австралияның премьер-министриниң медеглели

КАНБЕРРА. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Пономаревтуң дамчытканы болза:

1971 чылдың төнчүзүнге чедир англи шериглерни Малайзиядан болгаш Сингапурдан үндүрзе-даа Австралия бодунуң шериглерин ол районга хевээр тургузар. Ол дугайын Австралияның премьер-министри Гортон парламентиге чүве чугаалап турган, медеглээн.

Австрали шериглерни чуртунуң девискээринден дашкаар сайгара тургусканын Мурнуу-Чөөн Азияның районунда «коммунистиг хоралакчы ажыл-чорудулганың» айыылы-биле бадыткаарын австрали премьер-министр чадаарда оралдашкан. Харын оон туржук өскениң девискээринде турар австрали шериглерни «ол районнуң кайы-бир чуртунга удур угландырбаан» болгаш оларны «иштики корум-чурумну тударынга ажыглавас апаарын» бүзүредирин ол база шырмайган.

Ынчаарга австрали шериглер боттарының чуртундан муң-муң километр ырак черде кандыг сорулгалыг туруп турарыл деп айтырыг тургустунуп келир. Өскениң девискээринде австрали шериглерниң кол сорулгазы болза, улустарның хосталгалыг шимчээшкининге удур демисел болурун Гортон херек кырынга мининген. Австрали премьер-министрниң сөзү-биле алырга, бир эвес ол шериглер чедишпес болза, «бо районнуң девискээринден дашкаар эвилелчилеринден деткимче дилээр» ужур чазакка таваржыр апаар. Гортон «дузаламчы» көргүзер ужурлуг АКШ-ты бирги ээлчегде эвилелчи кылдыр айтып турары ол.

Халдашпас дугайында керээлерни азы керээни Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарының аразынга чарарын чедип алырынга австрали чазактың күзелдиниң дугайын премьер-министрниң медеглээни-ле шып. Ындыг болза-даа өске чурттарның девискээрлеринден даштыкы шериглерни үндүрбес болгаш даштыкы базаларны узуткавас болза, ол күзел апаа-ла хоозун бодал болуп артар. Австрали шериглер болгаш баазалар чурттуң девискээринден дашкаар артар чоруу Мурнуу-Чөөн Азияда байдалды чүгле чидиглендирер апаар.

Күш-ажыл биле капитал

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. Мурнуу-чөөн орук шугумунда ажылдап турар демир-орукчуларның 36 шакта үргүлчүлээн ажыл соксадыышкыны доозулган. Эрткен чылдың май-июньда бүгү-ниити ажыл соксадыышкынының соонда ажыл шагын кызырар дугайында дугуржулгага ат салган-даа болза, демир-орук администрациязы ажыл неделязын көвүдеткен деп, ажыл соксатканнар демдеглээн. Демир-орукчуларның профэвилел организацияларының төлээлекчилери ажылчыннарның негелдезин чугаалажып көөрү-биле администрацияның төлээлекчилери-биле ужурашкан. Лотарингияның даг-руда районунга ажыл соксадыышкынныг шимчээшкинниң чалгыы тараан. Шахтёрлар ажыл төлевирин бедидерин, шөлээниң үезин көвүдедирин, профэвилел хосталгаларны магадылаарын негеп турар.

ГФР

БОНН. ГФР-ниң концерннер ээлери боттарының бүдүрүлгелеринде ажылдап турар даштыкы ажылчыннарны «ийи дугаар сорттуң кижилери» деп санап турар. Барыын Германияның бүдүрүлгелеринде ажылдап турар 1 миллион ажыг даштыкы ажылчыннарның күш-ажылын мөлчүп турар дугайын Гамбургтуң «Конкрет» дээр журналынга бижээн.

Журналдың демдеглээни-биле алырга, «күш-ажыл талазы-биле тускай комиссия» даштыкы чурттардан ажылчыннар чыырын харылап турар. Чыып алган ажылчыннарны «эртем чок араатаннар» деп санаар болгаш оларны ажылдың эң берге участокталарында ажылдадып турар. Даштыкы ажылчыннарны доктаамал контрольга тургузары-биле бүдүрүлге ээлери оларны даштыкы делегей-биле харылзаштырбазын оралдажып турар. Чурт иштинге олар кижилерниң чорууруну хостуун дыка кызыгаарлаан. Чыып алган ажылчыннарның 70 хуузу барактарда болгаш чаагайжыды туртпаан ниити чуртталга бажыңнарында чуртtап турар.

АНГЛИЯ

ЛОНДОН. Англияда ажылчыннарга удур чаа хоойлуну боттандырар дээн чазактың бодалынга удурланыышкынның бир хүнде ажыл соксадыышкынын эрттирер талазы-биле ажылчы чоннарның кампаниязын кудуку профэвилел организацияларының кыйгырыын ёзугаар идепкейлиг чорутkан. «Дженерал-электрик-инглиш-электрик» компанияның бүдүрүлгелериниң 250 муң ажылчыннарын каттыштырган профэвилелдериниң, транспорт болгаш мергежилдиг эвес ажылчыннарның чуртта эң улуг профэвилелиниң 250 муң кежигүннериниң, Клайдада (Шотландия) 30 муң корабль тудугжуларының төлээлекчилери ажыл соксадыышкынын боттарының деткип турар дугайын медеглээн.

Хейлвудта «Форд» автомобиль заводунуң 3,5 муң ажылчыннары ажыл соксадыышкынын үргүлчүлеп турар. Ажылчыннар ажыл төлевирин бедидер дугайында негелдезин администрацияның хандырарындан ойталаанынга удурланып турар.

(СЭТА).

Аныяк коммунистерниң удуртукчузун хоругдаан

БОГОТА. (СЭТА). Боготада чажыт полицияның агентилери Колумбияның коммунистиг аныяктар эвилелиниң чиңгине секретары Карлос Ромерону тудуп хоругдаан.

Эвилелдиң ТК-ның Күүсекчи комитеди Карлос Ромерону тудуп хоругдаанынга шиитпирлиг удурланыышкынын медеглеп, ону дол-дораан хостап үндүрерин негээн.

АКШ-ТЫҢ ДАШТЫКЫ САДЫЫ КЫЗЫРЫЛГАН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Бо чылдың январьда АКШ-тың даштыкы садыының хемчээли чурттуң хөй порттарында докерлерниң ажыл соксадыышкынының чылдагааныындан дыка кызырылган. Садыг министерствозунуң төлээлекчизи. Чарвенерниң дыңнатканы-биле алырга, дашкаар үндүрер чүүлдер 1968 чылдың декабрьда турганыбиле деңнээрге 28 хуу, чурт иштинче киирер чүүлдер барык 34 хуу кызырылган.

Израиль дайынзырактар араб чурттарга удур өнчүк-чөңгээлерни үүлгедирин үргүлчүлеп турарлар.

ЧУРУКТА: Бейрут аэропорту израиль агрессчилерниң дээрбечи ёзу-биле халдаашкынның соонда.

П. ЕГОРОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

АЛДАРЛЫГ ХҮНГЕ НОМНАР

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Делегейниң чогаалчыларының болгаш шүлүкчүлериниң чогаалдарының чыындызын МАР-га моол дылга парлап үндүрери-биле белеткеп турар. Ол чыындыны «Делегейниң улустары Ленин дугайында» деп адаан. Ол болза В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга холбаштыр улусчу Моолга парлап үндүрер хөй номнарның бирээзи болуп турар.

Халхин-гол дугайында номнар

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Халхин-голга тиилелгениң 30 чыл оюн бо чылдың августа демдеглээр. Совет болгаш моол чогаалчыларның чогаалдарының «Чепсек аайы-биле эштер» деп чыындызын аңаа тураскаал болдурган деп, МОНЦАМЭ агентилел дыңнатkан.

Япон империалистерге удур совет-моол шериглерниң кады демиселин МАР-ның хоочун чогаалчызы П. Уламбаирниң романында, МАР-ның камгалал министри генерал-полковник Ж. Лхагвасурэнниң «Моол улус армиязының дайынчы оруу» деп мемуарларында болгаш өске-даа элээн номнарда көргүскен.

Расистерге өмээржилге

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Мурнуу-Африка Республикада сөөк-язы ылгаар чорукту соксадыр!» — ындыг плакаттарны чоокта чаа чыскаалчылар Нью-Йоркта Джон Ф. Кеннеди аттыг делегей аэропортунга чедирип келген. Нью-Йорк аэродромнарын Мурнуу-Африканың «Саут африкэн эйруэйз» дээр ужар чүүл компаниязынга ажыглаар эргени тывысканынга чыскаалчылар удурланган.

Мурнуу-Африка Республикадан баштайгы самолёттуң ужуп келгенинге алдар кылдыр Мурнуу-Африка Республиканың аэропорт бажыңынга аскан тугун чыскаалчылар дүжүргеш, октаан соонда элээн каш кижини тудуп хоругдаан.

АКШ-тың чазааның шиитпири «Мурнуу-Африка Республикада расисчи ёзу-чурумну быжыглаарынче угландырган политиканың кезии» болур дээрзин медеглелде айыткан.

Расисчи ёзу-чурумну деткээн

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң эрткен чылдың майда хүлээп алган шиитпирин ёзугаар Мурнуу Родезияда Ян Смиттиң расисчи ёзу-биле харылзааларны соксадырын сүмелээн КНО-нуң чиңгине секретары У Танның кыйгырыын Каттышкан Штаттар болгаш Барыын Германия тооп көрбээн.

ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнатканы-биле алырга, АКШ-тың чазаа Солсбериде бодунуң консуль черин хаарын бодавайн турарын КНО-да америк төлээлер У Танга дыңнаткан. У Танның кыйгырыын хүлээп көрбээн ындыг янзылыг харыыны ГФР-ниң чазаа база берген деп, ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи дыңнаткан.

Каттышкан Штаттарның болгаш Барыын Германияның ындыг туружу болза, Мурнуу Родезияда эрге-чагырганы дүрүм чок ёзу-биле эжелеп алган Ян Смиттиң расисчи бөлүүн деткээшкиниң ажык херечизи болган.

СИРХАН БУРУУЗУН МИНИНГЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сенат кежигүнү Роберт Кеннедини өлүрген дээш буруудаттырган Сирханны Лос-Анджелесте судтап турар. Сирхан бодунуң буруузун мининген.

АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨРТЕК-ҮНЕЗИ АARTААН

БОНН. (СЭТА). Сөөлгү беш чылдарның дургузунда ГФР-де амыдыралдың өртек-үнези 10,2 хуу аартаан. Квартира хөлезизи 32 хуу улгаткан. Ол-ла үениң дургузунда хандырылга адырында ачы-дуза чериниң хөлезизи 18 хуу көвүдээн. Чем продуктулар өртээ 4 хуу, үлетпүр бараaннарның — 6,7 хуу өскен. Бо медээлерни Кельнде немец үлетпүр институду парлап үндүрген.

Лениниана библиотекаларда чоруп тур

ЧУГУЛА-ДАА, СОЛУН-ДАА

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказы болгаш «Билиг» ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязы В. И. Ленинниң допчу намдарын бот-өөредилге-биле өөренип турарларга ленинчи номчулгаларны болгаш өске-даа массалыг ажылдарны организастап турар. Номчулгага баштыңчының амыдырал-чуртталгазының, ажыл-чорудулгазының дугайында номнар тайылбыры, лекциялар, номнар делгелгелери, кинофильмнер көргүзүү-биле кады чоруп турар. Бо ажылды 1969 чылдың дургузунда чорудары көрдүнген. Ону «Чаш болгаш аныяк чораан чылдары», «Революстуг ажыл-чорудулгазының эгези», «Ажылдың ленинчи стили», «Ленин Сибирьде» болгаш оон-даа өске бөлүктерге хуваап кааның ёзугаар чорудар.

Каш хонуктар бурунгаар «Чаш болгаш аныяк чораан чылдары», «Революсчу ажыл-чорудулгазының эгези» деп темага баштайгы кичээлди республика библиотеказының номчулга залынга организастап эрттирген. Баштыңчының бо чылдарынга, үелеринге хамаарышкан номнар, фотолар, чуруктар делгелгезин организастааш, библиотекарьлар тайылбыр ажылдарын допчу намдарны бот-өөредилге-биле өөренип турарларга чоруткан. Республика библиотеказының директору Е. Н. Куликова номчулганы ажыткаш, ленинчи номчулганы чорударының планын дыңнакчыларга таныштырган. «Ульяновтарның ог-бүлези» деп беседаны библиотекарь Е. А. Тарасенконуң кылганын дыңнакчылар дыка сонуургаан.

Номнар тайылбырларының, беседаларның соолунде «Володя Ульянов», «Ленин Самарада», «Ленин Казаньда» деп хроника-документалдыг киноларны көргүскен.

Бо ленинчи номчулгаларның ужур-дузазы улуг, ылаңгыя В. И. Ленинниң допчу намдарын бот-өөредилге-биле өөренип турарларга база болгумнерге кайгамчык дузалыг. Мындыг ленинчи кежээлерни доктааттынган расписание ёзугаар чорудар. Бо хемчеглер кежээкиниң 18 шак 30 м эгелээр.

Н. КЫЗЫЛ-ООЛ,
республика библиотеказының
ажылдакчызы.

МОЛДАВ ССР. «Бельцувя-32» кызыл-тас болгаш күзүн чажып тарыыр «Дойна» арбайны селекция, үрезин ажылы болгаш хову культураларының агрохимия Молдав эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери тургускан болгаш чурттуң хөй мурнуу районнарынга эки үнүп турар.

Бо чылын Молдавияның болгаш Украинаның сорттар шылгаар участоктарынга кызыл-тастың «Глория» деп сортун шылгап көөр, бо сортту база-ла ол институт тургускан.

ЧУРУКТА: институттуң селекция килдизиниң эргелекчизи, «Глория» кызыл-тастың база бир автору биохимиктиг эртемнерниң кандидады И. П. Унтилэ.

Е. ДРАЙШНЕРНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Ленинге Россияның чагаалары

Омск областың тараалаң совхоз суур Бекешевонуң ыраккы эрткен үеде чоруткан телеграммазы бодунуң «хоочун ээзи» чонунга катап чедип келген. Суурнуң коммунистери ону архивтен тып алган. Улгаттыр хоолгалап бижээш, клубка азып каан. Ону номчуурга мындыг:

«Москваже, эш ЛЕНИНГЕ.

РКП(б)-ның Бекешево волость бюрозу Төптүң аштап турар ажы-төлдеринге бээр кылдыр Тюмень-Омск демир-оруунуң Драгунская станциязын дамчыштыр моон-биле Силерниң адыңарга 4 пуд 20 фунт сухарини чорудуп берди.

Волость бюрозунуң даргазы АНДРЕЕВ
Волость бюрозунуң кежигүнү ЧУПЕН
«Секретары» дээш салган ат билдинмес.

Телеграмма суурнуң хөй-хөй чурттакчыларынга сонуурганчыг болган. Олар ону номчуур дээш чыглып келген. Суурга үрде эрткен ол чылдарда турган, ады-сураа билдинмес коммунистерни таныыр, ол үүлениң канчаар бүткенин билир кижи-даа тывылбаан. Хөлечик, уш дайынның солдады чораан Иван Степанович Селезнёв ирей харын дуза чедирген. Аш болуп турган 1921 чылда суурнуң ядыыларының Ильичиге белек чорудуп бээр деп чугаалажып алганын ол сактып келген. Ядыыларның өрегелери арай деп далган тыптынып алгаш, хынамчалыг-биле сухари кадырып алган —ону чедирер чери ырак. Олар ол сухарини бүдүрүп алыр далганны өрегелерден чыып турда, кулактар чажырадыр дажап турган. Дөрт пуд ажыг-ла далган тывылган...

Ядыыларның кээргенчиг ол белекти чыып ап турганын чугаалаарга, оларның уругларының ажы-төлдери тынартынмас сонуургап дыңнаан. Олар мындаа чаа 380 муң пуд «белек» тараазын күрүнеге чорудуп берген. «Малиновский» совхоз күрүнеге эрткен чылын ынча тараазын берген. Ынчан болган чугаа-соот дег, чалбыыштыг, чүректиң ханызындан сөглеттинген чугаалар суур клувунга дыңналып-даа чорбаан. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун бодунуң хуузунда төлептиг уткуур бүгү чүүлдерни кылырын механизатор, малчын, кедээ башкы—кижи бүгүдези аазаан.

...Бекешевота эрткен ол болуушкуннуң аайы-биле сагышка кирер бодалдар-ла хөй. Ленин бүгү Россия-биле чагаалажып чораан. Ильичиге кызыгаар чок ынаан чоннуң бижип турган ол бөдүүн чагааларындан күштүг чогаал олурутлары-даа кайда боор. Архивте камгалаттынып турар чагаа бүрүзү келген черлиг болгай. Ленинге ажылчын, тараачыннарның бижип турган ол чагааларын энерелдиг, ховар тураскаал кылдыр үнелеп көргеш, оларның хоолгаларын Ильичиге биеэде чагаалар бижип турганнарның ажы-төлдеринге—заводтарга, колхоз, совхозтарга чорудуп бербейн-даа канчаар. Номчуңар, ону амгы үенер-биле дениңер, чоргаарланыңар.

В. ЛОБОДА.
(СЭТА-ның корр).

Баян-Таладан медээлер

«Октябрь 30 чылы» колхозта мал кыштаглаашкынының байдалы эки. Баштайгы төрээн 2500 ажыг хойнуң хураганы, 20 инектиң бызаазы шупту менди.

Малчыннарның зооветөөредилгезин доктаамал чорудары колхозта чурумчаан. Политинформацияны база кылып турар.

Колхоз баштаар чери малчыннарга лампаларны, керосинни, пичеек кылыр кидисти берип, даваны тастаан хойлар бодунга кедирер тускай хапчыгаштарны даараарын организастап турар. Сөөлгү үеде 450 ажыг ындыг хаптарны малчыннарже чоруткан. Ол ышкаш сиген, саваң дээш мал чемнерин үргүлчү чедирерин, чүм оъттуг черлерге чаа кажаа тудуп, кыштаглар немээрин, трактор-биле харны далбыйлаарын организастап турар.

* * *

Баян-Тала магазининиң эргелекчизи Ооржак Откан-оол садып алыкчыларга ээлдек, магазинниң иштин-даштын арыг-шевер тудуп, барааннарны көрүштүг делгеп, ооң өртектерин көскү кылдыр аскан. Эш О. Откан-оол малчыннарның чагыын дыңнангыр күүседип, ону чагыкчыларга дораан чедирип берип турар. Малчыннарже өй-өйлеп үнүүшкүнүг садыглаашкынны база организастап турар.

1968 чылдың бараан саарылгазының планын ол 120 хуу күүсеткен, эрткен январьның планын 106 хуу күүсеткен.

* * *

Аныяк малчын Монгуш Семис-оолдуң коданындан төрээн 100 ажыг хойнуң хураганы менди доругуп турар. Малчында чаш хураганга, төрээн хойга чиртир чемнер бар. Оларны ол план ёзугаар, билдилиг ажыглап турар.

М. Семис-оол 1968 чылда төрүүр чүс хойга онааштыр 106 хураганны өстүрүп, хой бүрүзүнден-не 2 кг дүктү кыргып алган. Бо чылын ол оон-даа бедик хүлээлге алган эрестиг ажылдап турар.

* * *

Хоочун тудугжулар М. Чимит, М. Даваа оларның кылыппаан тудуглары колхозта барык чок деп болур. Олар амгы үеде ажылдың хүн нормазын 130—150 хуу күүседип, мурнакчыларга санадып турар.

* * *

Делегейниң херээженнер хүнү — март 8-ке болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнге төлептиг ужуражыр дээш Баян-Таланың клуб, библиотека, херээженнер чөвүлелдери солун программалыг концертти белеткеп турар.

Херээженнер чөвүлели ситец платье балы деп диспут организастаар. Кварталдар аразының концертиниң түңнелин үндүргеш, аңаа тиилекчи болган квартал кожазы Ленин аттыг колхозка концерттиг аалдап баарлар.

О. САЙЫН.

Спорт Спорт Спорт

Мергежил. Тиилелгеже чүткүл

Агаар чылып, бойдус эрип, хостуг тынып эгелээр чылдың магалыг өөрүнчүг үези—частың баштайгы айы марттың 1-де болгаш 2-де Кызылга болган хүннээрек, чылыг хүннерде солун спортчу маргылдаалар эрткилээн.

Эң солун маргылдаа—найысылалда «Хүреш» стадионнуң кылаң доюнуң кырынга мячилиг хоккейге Тыва АССР-ниң бирги чери дээш түңнел оюннар болган.

Кыржаң соок хүннер турза-даа, «Хүреш» стадионга хөй көрүкчүлер чыглып, хоккейге чидиг демиселдер диңмирeп турган. Бо адааныг оюнга чүгле Кызылдың аныяк-өскени, спортчулары ынак эвес харын республиканың район төптеринде, кедээ суурларында хөй кижи киржир, солун көрүштүг оюн апарган.

Кызылдың хоочун болгаш шыырак командазы «Спартак» биле Чадаана хоорайның чыынды командазының ужуражылгазын четтикпейн манап турган бис. Манаан хүнүвүс—март бир келген.

Оюн эгелээн. Спартакчылар баш удур хенертен демниг халдаашкын кылгаш, удурланыкчыларының хаалгазынче өде халдап кирген. Көрүкчүлерниң сонуургалы улам киткээн. «Чадаанажылар, быжыг камгаланыңар!» деп алгылар, хоккейстерниң чараш демиселин магадаан үннер соок, шык агаарга чаңгыланы берген. Вратарь мячини шөлдүң ортузунче талыйты октаптары билек, чадаанажылар кончуг дүрген бурунгаарлапкан. «Спартактың» камгалакчылары мячини эптиг дозуп алгадаа, чадаанажыларның капитаны Таранов кавыңгыр халдап келгеш, мячини оң талакы кыдыкы халдакчызы Монгуш Борбак-оолче дамчыда ушта шааптарда, ол ону хаалгаже частыг чок киир каккан. Сан ажыттынган! Көрүкчүлерниң демниг уразы диңмиттели берген.

Спартакчылар санны деңнештирер дээш демниг күженишкиннерни каш удаа кылза-даа, кагыглар дээш чок болгулап турган.

Элээн каш күженишкинниң, ынчалза-даа чедишкин чок халдаашкыннарның соонда, спартакчылар бот-боттарын чемележип эгелээн. Ындыг янзылыг чемележилгелер коллективтиң ниити демин мөөңнээринге шаптыктыг болурун спортчу бүрүзү билир.

Оон түңнелинде, спартакчылар кылыктаңып ойнап, демин кошкаткан. Оларның бир ойнакчызы мячини он метр черден удурланыкчызының хаалгазынче киир кагарга, ону вратарь сегирип алган чыдырда-ла, оон кырынче уг-биле хөме чылзып кире бергеш, вратарьны кемдеткен.

Чараш оюн ара доктаап, ол чаргыны чарарынга хөй үе эрткен. Кемдээшкин харында чиик болган. Республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазының оралакчызы эш И. Хасановтуң бо чаргыны үзе шииттирлээринге шын сүмезин бергени биле, оюну дораан уламчылаар аргалыг болган. Бо таварылгада, хөй көрүкчүлерниң ук хоккейсти оюндан шидип үндүрерин негеп турганында база чөптүг үндезин бар.

Бо таварылга чүнү көргүзүп турарыл? «Спартак»—бедик мергежилдиг ойнап болур команда. Хөй көрүкчүлер ооң чараш оюнун мооң мурнунда болган маргылдааларга хөй удаа көрүп, байыр чедирип турган бис. Ол командада Павел Фирстов, Александр биле Юрий Белостоков алышкылар, Юрий Сухов, Юрий Панаргин ышкаш мергежилдиг, тиилелгеже чүткүлдүг хоккейстер бар. Ынчалза-даа спортчу адаанга мергежилден аңгыда, быжыг нервилиг болуру, ниити коллективиниң болгаш ооң ойнакчы бүрүзүнүң оюнунун кончуг эки сайгарып билири, оларның аайы-биле бодунуң демин аңаа киириштирип ойнаары кончуг-ла чугула. Оон аңгыда, эки күш-дамыр белеткелдиг, дадыккан болуру тиилелгени чедип алырының база бир кол негелдези болгай. Бо маргылдаа спартакчыларның бо талазы «аскап» турарын көргүскен.

Судьялар-даа, тренерлер-даа, көрүкчүлер-даа Чадаана хоорайның чыынды командазының демниг ойнаарын бо маргылдаага бүзүреп көрген.

Олар бо шиитпирлиг оюннуң бирги чартыының төнчүзүнге чедир база ийи санны киирип алган, а спартакчылар чаңгыс-даа харыы санны киирип шыдаваан.

Бир эвес спартакчылар бо оюнну удуп алган болза, бо ийи команданың саны дең болу бээр. Ынчалза-даа бо түңнел маргылдааның бирги чартыы чадаанажылар ударын көргүзе берген.

Чапсар. Спартакчылар бо шиитпирлиг согугну ооржум, спортчу ёзу-биле чугаалажып көөрүнүң улуу, бот-боттарын чемележирин үргүлчүлээннер.

Маргылдааның ийиги чартыы улам чидигленген. Спартакчылар элээн каш кашпагай өдүтлерни кылгаш, удурланыкчыларының хаалгазынче углай мячини хөй катап какса-даа, олар дээш чок болгулап, чаңгыс-даа сан киирип шыдаваан. Ынчангаш, бо шимченгир оюн 3:0 санныг болуп, Чөөн-Хемчик районнуң чыынды командазы арыг тиилелгени чедип алган. Ол команда маргылдаага киришкен 6 команданың чаңгызынга-даа уттурбаан.

Ынчангаш Чөөн-Хемчик районнуң эң шилиндек хоккейстеринден тургустунган чыынды команда Тыва АССР-ниң чемпиону болган. Ол команданың составы бо-дур: Н. Таранов (капитаны), В. Тратвенко, Н. Попов, В. Тверских, Г. Елизаров, Ю. Ооржак, Ш. Диилгижек, Д. Куулар, Ю. Дажы-Сегбе, М. Ооржак, Борис Монгуш, М. Борбак-оол, Ш. Монгуш, К. Монгуш.

Ийиги, үшкү черлерни Барыын-Хемчик районнуң чыынды, «Спартак» командалары алган. Ак-Довурак хоорайның хоккейстериниң кызымак ойнап, Чадааның шыырак командазы-биле хайым болганын демдеглээри чугула.

Түңнелинде, республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы эш Ю. Козловка сөстен берээлиңер:

— Чадааның чыынды командазы дүрген, демниг ойнаарының эки үлегер-чижээн көргүстү. Ооң ойнакчы бүрүзү бот-боттарының ойнаар мергежилин кончуг эки билчирдир. Чоокта чаа шеригден халажып келген шыырак хоккейстер ол командада бар-дыр.

«Енисей» база мергежилдиг команда болгай, ынчалза-даа оларның ойнакчылары организас чок ойнаан. «Спартак»—бисте ийи ындыг команда бар, оларның дээре ойнакчыларындан чаңгыс чыынды команданы тургузаар болза, ол хоорайның шыырак командазы болуп болур.

Д. АНАЙ-ООЛ,
бистиң корр.

Чурукта: Чадаанажылар биле ак-довуракчыларның ужуражылгазының үезинде.
Авторнуң фотозу.

ЭКИ АДААННАЖЫГ

Эрткен дыштаныр хүннерде Абакан хоорайның баскетбол командазы Кызылдың башкы училищезиниң, педагогика институдунуң, кедээ ажыл-агый техникумунуң командаларынга уттурган, а волейболистери Кызылдың политехникумунуң волейболистерин уткан.

Л. ФЕДОРИНА.

Школачылар-даа, башкылар-даа

Волейболга Кызыл хоорайның бирги чери дээш школачыларның маргылдаалары уламчылавышаан. № 1 ортумак школаның оолдар, № 2 ортумак школаның уруглар командалары аштырбайн ойнап турар.

Оон-биле чергелештир, профэвилел спартакиадазынга киириштирген волейбол маргылдаазынга найысылалдың бирги чери дээш башкылар маргылдаазынга № 14 школаның болгаш башкы училищезиниң командалары эки ойнап турар.

Н. КУЗЬМИНА.

Дээре хаакчылар, конькичилер

Кызылдың өөредилге черлериниң спорттуң кышкы хевирлеринге спартакиадазы болган.

Аңаа конькиге, хаакка бирги, ийиги черлерни педагогика институдунуң, кедээ ажыл-агый техникумунуң командалары алган. Оолдарның 4×5, уругларның 4×3 километрлерге эстафетазынга команда аайы-биле ниити бирги черни башкы училищезиниң командалары бүзүреддиг ээлээн.

Эш-хуу талазы-биле бирги черни башкы училищезиниң сургуулу Семен Байкара чедип алган. Ол 15 км черни 59 минута 15 секундада эрткен. Ол дистанцияга ийиги черни база-ла ол училищениң хаакчызы Николай Григорьев ээлээн. Ол-ла училищениң сургуулдары Михаил Григорьев (40.23), Владимир Богачев, Борис Андросов олар 10 км черге чарышка шаңналдыг черлерни алган.

Н. ПАНКРАТОВ.

«ПЯТНИЦКИЙНИҢ ЛЕНИНГЕ УЖУРАШКАНЫ» ДЕП ЧУРУК

ВОРОНЕЖТЕ чурукчу Григорий Гончаров сонуурганчыг уткалыг «Пятницкийниң Ленин-биле ужурашканы» деп чурукту чураан. Орус улустуң сураглыг ыраажылар бөлүүнүң тургузукчузу-биле В. И. Ленинниң 1918 чылдың сентябрьда ужурашканының чугаалаан хормейстер П. Казьминниң ному ол чурукчуну соруктуг киирген.

Ам Воронеж областа баштыңчыга тураскааткан эң эки ырлар болгаш чечен чогаалдар тургузарының конкурузу эртип турар.

* * *

«ЭҢ КИЖИЗИГ»

МОЛДАВИЯ филармониязының артистери ындыг аттыг чаа литература-хөгжүм көргүзүглериниң программазын белеткеп алган. Ленинге тураскааткан шүлүглелдерниң, чечен прозаның болгаш документилерниң сонуурганчыг база бир чыындызы ол болган. Композицияның автору — Молдавияның алдарлыг артизи Н. К. Аменева.

Шиижидилгениң баштайгы көргүзүүн Кишинёвтуң архитекторларынга кылып бээр. Оон соонда ажылчыннарның, студентилерниң клубтарынга, школаларга артистер аалдап келгеш, көргүзүглер кылыр.

Степан Самбажапович БҮЛЧҮҢ

Тывага национал-хосталгалыг революцияның идепкейлиг киржикчизи, персоналдыг пенсионер, 1923 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Кызыл партизан чораан Степан Самбажапович Бүлчүң мөчээн.

С. С. Бүлчүң 1903 чылдың июнь 1-де Улуг-Хем районнуң Торгалыгта ядыы араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Ол үеде аар-берге амыдырал бичезинде-ле Бүлчүңнү феодалдарга хөлечиктээринче албадаан.

Аныяк Бүлчүң Торгалыгның болгаш Шагаан-Арыгның ядыы орус чону-биле быжыы-биле өннүктешкен, ол чорук ооң революстуг медерелиниң хевирлеттинеринге дегүм болган. С. С. Бүлчүң Даг-Ужунга ак кылат милитаристерниң отрядын чылча шапкан араттарның чепсектиг отрядын тургузарынга идепкейлиг киришкен.

1924 чылда С. С. Бүлчүң Хемчикке контрреволюстуг тура халыышкынның базарының база бир удуртукчузу болган. А 1925 чылда ТАРН ТК болгаш ТАР-ның чазаа баштайгы тыва партия-чазак төлээлериниң составынга С. С. Бүлчүңнү Москваже чоруткан, төлээлер ССРЭ биле ТАР-ның аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Керээни чарган.

Дараазындагы чылдарда С. С. Бүлчүң Аревэниң Улуг-Хем кожуун комитединиң бирги секретарынга, Иштики херектер министерствозунуң харысалгалыг секретарынга ажылдаан. 1928 чылдың декабрьда Бүлчүңнү ТАРН ТК-ның аппарадында ажыга депшиткен, а чыл болганда ону ТАР-ның иштики херектер министринге томуйлаан. Оон-биле кады Бүлчүң Тыва улусчу-революстуг шеригниң ажылын база харыылап турган. ТАРН-ның VIII съездизинге (1929 чылдың октябрь—ноябрь) ону партия ТК-ның кежигүнүнге, а пленумдан—ТК-ның Политбюро кежигүнүнге соңгаан.

1932 чылда, чурт иштинде контрреволюстуг идегеттерни херек кырынга чылча шапкан үеде, С. С. Бүлчүңнү республиканың мал болгаш чер ажылының министринге томуйлаан. Шаанда хөлечик чораан С. С. Бүлчүң бот-өөредилге-биле билиг болгаш революстуг практиканы шиңгээдип алгаш, аныяк Тыва республиканың партия болгаш күрүне удуртукчуларының бирээзи болган. Ынчалза-даа 1933 чылда С. С. Бүлчүңнүң караа көзүлбестээн. Ол болза, 1924 чылда дээрбечи туттуруушкунга коргунчуг эттеп-эриидээшкинниң уржуу болган. Турушттуг тыва революсчу ундараваан. Ниитилел амыдыралынга, хоочун салгалдың революстуг чаңчылдарынга аныяктарны кижизидеринге ол болуунуң шыдаар шаа-биле киржип келген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнда кызыл партизан чораан Степан Самбажапович Бүлчүңнүң адын Тыва АССР-ниң революстуг болгаш күш-ажылчы алдарның хүндүлел Дептеринге киир бижээн.

С. С. Бүлчүңнүң ады, апаа хүндүткел болгаш ынакшыл ону билир бүгү кижилерниң тураскаалынга үр үеде артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

Редактор К. Н. ДИИГА.

КИНО

МАРТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **Киночыынды** 10.45. **«Мээң эжим Сибилла»** 12.30, 2.15, 4, 5.45, 7.30, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Олар бистиң-биле кожа чурттап турар»** 12, 2, 4, 6.20, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Малиновкада куда»** 3, 4.45, 6.30, **«Нотр-Дамның кырында хөлеге»** (1-ги, 2-ги сериялары) 8.15 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Кортик»** 3, **«Алдын Диш»** 4.40, 6.30, 8.20 шактарда.

Ангина болгаш куяң аарыг

Куяң (ревматизм) аарыгдан кыштың төнчүзүнде болгаш чазын колдуг аарып турар. Ол аарыгдан колдуунда школа назылыг уруглар аарып турар. Куяң аажок халдавырлыг аарыг ышкаш эгелээр. Эът дыка изиир, баш кончуг аарыыр. Чамдыкта бир чүске, а чамдыкта өскелеринге хуулуушкун хевири тыптып келир.

Куяңның эң-не аар илерээшкини болза, чүрекке дээрп болур. Баштай аараанының соонда-ла чүрек кеми тыптыр. Ооң түңнелинде оон клапаннарынга дегдиришкин чорудулгазы болур. Аарыгның киирип келгениниң үезинде чүректиң байдалы баксыраар. Чүректиң ажыл-чорудулгазының кошкаар чоруу ханның чогуур эргилиишкининиң үрелиринге чедирер. Ооң уржуундан мага-бот савыйты ыжар, өпкеге, баарга болгаш өске-даа органнарга туруушкун байдалдары тыптыр.

Куяң колдуунда ангина-биле холбаштыр тыптыр. Чамдыкта куяң ангина соонда, чамдыкта ооң-биле кады болур, ынчалза-даа хөй нурууузунда-ла ангинаның бүгү хевирлериниң эрткениниң соонда 12—14 хонгаш эгелээр.

Куяңның хоочураары миндалина деп хоочураан аарыглыг кижилерге, ол аарыгның дегдиришкин чорудулгазының чидигленгенинде болур.

Куяңга удур чедишкинниг демиселге ангинаны эмнедири чугула, а бир эвес ол тыпты берген болза эмчиниң бүгү айтыышкыннарын шевергин күүседири чугула. Ангинаның ында-хаая кирип келириниң үезинде миндалинаны эмнедирин сүмелеп турар, ол чорук ук аарыгга хамаарыштыр организмниң ниити удурланыышкак чоруун бедидер. Ындыгның төлээзинде организмни сут болгаш өске-даа процедуралар-биле дадыктырары, күш-культураның болгаш спорттуң янзы-бүрү хевирлерин кылыры чугула. Эки тургустунган хүн чуруму—оюнда уйгу, арыг агаарга селгүүстээри, таарыштыр кылган чем улуг ужур-дузалыг болур.

Аас иштиниң эки ажаары чугула. Арыг эвес диштер — ангинаның катаптаар чылдагааннарының бирээзи болур. Аарыг диштерни ылап-ла эмнедир, эмнеттиимес хирелерин — аргалыг-ла болза дүргеп турдурар херек.

Бир эвес эмчи миндалинаны зап кааптар деп сүмелээр болза, операцияны (кезиишкинни) соңгаарлаткан хереэ чок. Ол нарын эвес. Миндалинаны эрте ап кааптар болза, ангина болгаш куяң аарыгларны болдурбайн барып болур. Кандыг-бир чылдагаан-биле операция кылыры болдунмас болза, миндалинаны эмнээриниң өске аргазын эмчи томуйлаар — стрептоцидтиң, грамицидиниң азы пенициллиниң болгаш өске-даа эмнерниң заалдырыглары-биле аас иштин чайып төгер. Чамдык таварылгаларда миндалинаны рентген азы ультрафиолет херелдери-биле чиңзээр.

Ангинадан аараанда эмчиге доп-дораан-на баар болгаш ооң сүмелерин күүседир херек. Ангиналыг кижини кадык кижилерден аңгылаар болгаш орунга чыттырар. Эът изиири чиде берген болгаш миндалиналарга ыжык байдалы чиде берген соонда ам орундан туруп болур. Эмчиниң чөпшээрелин алгаш, ам ажылче үнер.

Куяңга удур чорудуп турар хемчеглер ол аарыгга удур чедиишкинниг демисежир арганы совет медицинага берип турар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ
САНИТАР-
ЧЫРЫДЫЫШКЫН
БАЖЫҢЫ.

Тыва трансагенство болгаш оон Туран, Шагаан-Арыг, Чадаана, Ак-Довурак хоорайларда, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак, Самагалдай суурларда салбырлары Тывадан Шушенское, Саян-Шушенск ГЭС чедир автобус-биле экскурсия кылырының чагыгларын хүлээп ап эгелээн. Оон аңгыда Кызылдың болгаш ооң чоок кавызында суурларның чурттакчылары театр азы кинога коллективтиг баар дизе тускай автобусту чагыдып ап болур.

Экскурсиялаар болгаш хоорай даштынга дыштаныр улус чиик оруннар, 2 азы 4 кижиге майгыннарны агенстводан хөлезилеп ап болур. Автобустар чымчак олуттуг, бирээзинге-ле 34 кижи олурар.

Бистиң телефонувус 36—28.

* * *

«Тыва кобальт» комбинат бүдүрүлгелерге, албан организация черлеринге, колхозтарга, совхозтарга хоютпаан чугайны садып турар. Бир тоннаның өртээ: I сорттуң 35 рубль, II сорттуң — 30 рубль.

АДРЕС: Хову-Аксы суур, комбинаттың техниктиг хандырылга килдизи. Телефон 3-59.

Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу, СЭКП Улуг-Хем райкому болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем райкүүскому Тывага партизан шимчээшкиниң идепкейлиг киржикчизи, персоналдыг пенсионер

Степан Самбажапович
БҮЛЧҮҢНҮҢ

мөчээнин дыңнатпышаан, оон ег-бүлезинге, төрелдеринге ханы кажыызалын илередип тур.

редакцияның адрези

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-21, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-51, культура килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агыы килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00365.